ΑΣΤΗΡ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

«Πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε».

Ἔτος 67ον ΜΑΡΤΙΟΣ, 1931. Ἀριθ. 3.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗι 25ηι ΜΑΡΤΙΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

«Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε». *(Πρὸς Γαλάτ. ε΄. 1).*

Επέστη καὶ πάλιν ἡ ἐπέτειος τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας, ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἥτις εἰς τὴν καρδίαν παντὸς Ἕλληνος, ὅπου γῆς καὶ ἂν εὑρίσκεται, ἐγείρει παλμοὺς ἱερᾶς συγκινήσεως ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῶν ἀγώνων καὶ θυσιῶν, δι᾽ ὧν οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνεκήρυξαν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν καὶ ἐξησφάλισαν αὐτὴν εἰς ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν. Ἑωρτάσαμεν πέρυσι τὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, τὸ δὲ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἶναι ἱκανόν, ὅπως κριθῇ ὁ τρόπος, καθ᾽ ὃν ἐχρησιμοποιήθη τὸ ἀνεκτίμητον δῶρον, ὅπερ ἐκληροδότησαν ἡμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἀλλ᾽ ἵνα πεφωτισμένην κρίσιν σχηματίσωμεν ἐπὶ τούτου, ἀνάγκη νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν.

Ἐλεύθερος λέγεται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν μήτε σωματικῶς μήτε πνευματικῶς ἦναι ὑποχείριος εἰς τὴν θέλησιν ἄλλου ἢ εἰς περιορισμόν τινα ὑπόκειται, καὶ δύναται ἀκωλύτως νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν του δυνάμεων. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ νομίζουσιν ὅτι ἐλευθερία σημαίνει κυριολεκτικῶς τὸ νὰ κάμνῃ τις ὅ,τι θέλει. Ἀλλ᾽ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, ἀπόλυτος ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει, καὶ ἂν ὑπάρξῃ που, ταχέως παύει τοῦ νὰ ἦναι ἐλευθερία. Εἰς πᾶν του βῆμα ὁ ἄνθρωπος εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος πρὸς περιορισμούς. Ἐν πρώτοις, οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι περιορισμοὶ τῆς ἐλευθερίας του, ἐὰν δὲ θελήσῃ νὰ περιφρονήσῃ τοὺς περιορισμοὺς τούτους, ὑφίσταται ἀμείλικτον τὴν τιμωρίαν. Ἐὰν θελήσῃ νὰ πετάξῃ ὡς πτηνὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς δένδρου ἢ κρημνοῦ, θὰ πέσῃ καὶ θὰ θρυμματισθῇ. Ἐὰν δὲν τηρήσῃ τοὺς νόμους τῆς ὑγιεινῆς ἐν τῷ σώματί του, θὰ πληρώσῃ τὴν παρακοήν του καὶ μὲ τὴν ζωήν του. Τοῦτ᾽ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ἠθικοὺς νόμους. Λέγομεν συχνὰ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ***κοινωνικὸν*** ὄν. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων συνεπήχθησαν διὰ κοινῆς συμφωνίας μεταξὺ αὐτῶν. Τοὐναντίον, οἱ ἄνθρωποι ***ἠναγκάσθησαν*** νὰ σχηματίσωσι τὰς κοινωνίας, διότι ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν ὁμοίων του εἶναι ***ἀπαραίτητος*** δι᾽ ἕκαστον ἄνθρωπον, καὶ ἄνευ αὐτῆς θὰ ἔχανε πάσας του τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις. Ὁ νόμος οὗτος τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ νόμοι τῆς φύσεως,

καὶ εἶναι ἐξ ἴσου μὲ ἐκείνους ἀμείλικτος. Ἰδού, λοιπόν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος περιβάλλεται ὑπὸ τριπλοῦ φραγμοῦ — τοῦ σωματικοῦ, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ — τὸν ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδήσῃ. Ἑπομένως ἡ ἐλευθερία του περιορίζεται εἰς τὸν χῶρον τὸν ἐντὸς τοῦ φραγμοῦ τούτου. Ἄρα ***ἀπόλυτος ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει***· διότι καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος θελήσῃ νὰ καταπατήσῃ τὰ ἴσα δικαιώματα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ἤτοι, νὰ παραβῇ τοὺς κοινωνικοὺς καὶ ἠθικοὺς νόμους, ἢ θὰ τιμωρηθῇ ὑπὸ τῶν νόμων τούτων, ἢ ἐὰν ἀποδειχθῇ ἰσχυρότερος τῶν νόμων, θὰ καταστρέψῃ αὐτὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐλευθερίαν, καταπατῶν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ.

Ἀλλ' οἱ περιορισμοὶ οὗτοι, ἐὰν τοὺς ἐξετάσωμεν βαθύτερον, ἀποδεικνύονται ὅτι εἶναι ***περιορισμοὶ τῆς ζῳώδους φύσεως*** τοῦ ἀνθρώπου, τῶν κτηνωδῶν παθῶν καὶ ὀρέξεων αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι τὸ σπουδαιότερον καὶ εὐγενέστερον μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Εἶναι δὲ ἀποδεδειγμένον ὅτι, ὅσῳ περισσότερον περιορίζεται ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ κυριαρχία τῆς ζῳώδους φύσεως ἡμῶν, κατὰ τοσοῦτον ἀναπτύσσεται, ἐνδυναμοῦται καὶ ἐλευθεροῦται ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἡμῶν φύσις· ὅπως τὸ δένδρον, περιοριζόμενον καὶ κλαδευόμενον εἰς τὰ χαμηλά του μέρη, ἀναπτύσσεται πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἁπλοῦται καὶ εὐρύνεται εἰς τὰ ὑψηλότερα.

Κατὰ συνέπειαν, αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι ἀπολαύουσι πλειοτέρας ἠθικῆς (ἤτοι, ἀληθοῦς) ἐλευθερίας, ὁσάκις καὶ καθ' ὅσον αἱ ζῳώδεις ὁρμαὶ τῶν ἀποτελούντων αὐτὰς ἀτόμων περιορίζονται. Ἡ δὲ ἀληθὴς ἐλευθερία τῆς κοινωνίας στηρίζεται εἰς δύο ἀπαραίτητα πράγματα: 1) Εἰς τὴν αὐτονομίαν ἢ αὐτοδιοίκησιν, καὶ 2) Εἰς τοὺς καλοὺς καὶ φιλελευθέρους θεσμούς.

1) Ἡ ***αὐτοδιοίκησις*** εἶναί τι καλήτερον καὶ ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ἁπλῆν ἐλευθερίαν. Λέγομεν περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἔθνους ὅτι εἶναι ***ἔθνος ἐλεύθερον.*** Οὕτω λ. χ. ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, αἱ Ἡνωμ. Πολιτεῖαι, ἡ Γερμανία, ἡ Ἰταλία εἶναι ἔθνη ἐλεύθερα. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία των εἶναι πραγματικὴ καὶ ἀξία θαυμασμοῦ ἀκριβῶς διότι εἶναι κράτη ***αὐτόνομα,*** διοικούμενα αὐτὰ ὑφ' ἑαυτῶν. Μήπως τὸ Μεξικὸν καὶ τὰ δημοκρατίδια τῆς Κεντρῴας Ἀμερικῆς δὲν εἶναι ἐλεύθερα; Ἐπειδὴ ὅμως δὲν κατορθώνουσι νὰ διοικῶσιν ἑαυτὰ σωφρόνως καὶ σοβαρῶς, δὲν ἀπολαύουσιν ἀληθοῦς ἐλευθερίας, ἀλλ' εὑρίσκονται διαρκῶς ὑπὸ τὴν ἀπολυταρχίαν δικτατόρων, οἵτινες διαδέχονται ἀλλήλους διὰ τῆς ἐνόπλου βίας. Ὁ Σολομὼν λέγει: «Καλήτερος ὁ ἐξουσιάζων τὸ πνεῦμα αὐτοῦ παρὰ τὸν ἐκπορθοῦντα πόλιν»· καὶ εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ***αὐτοδιοίκησις*** καὶ ἡ ἐλευθερία. Ὁ ἐπιβάλλων εἰς ἑαυτὸν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πλησίον, ἤτοι ὁ χαλιναγωγῶν καὶ διοικῶν τὴν ἑαυτοῦ ζῳώδη φύσιν, εἶναι καὶ ὁ ἀληθῶς ἐλεύθερος, διότι περιορίζεται μὲν ἡ κτηνώδης, ἐλευθεροῦται ὅμως καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ φύσις. Αἱ δὲ κοινωνίαι, τῶν ὁποίων οἱ πολῖται τοιουτοτρόπως χαλιναγωγοῦσιν ἑαυτούς, ἀπολαύουσιν ἀγαθῆς καὶ δικαίας αὐτοδιοικήσεως, καὶ ἑπομένως ἀληθοῦς ἐλευθερίας.

Τὸ ἕτερον ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας εἶναι, ὡς εἴπομεν, οἱ ***καλοὶ καὶ φιλελεύθεροι θεσμοί.*** Πρέπει οἱ θεσμοὶ (δηλ. τὸ πολίτευμα) νὰ

ἦναι τοιοῦτοι, ὥστε νὰ ἐκφράζηται ἐλευθέρως ἡ θέλησις καὶ ἡ γνώμη τῶν πολιτῶν, διὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ψήφου. Πρέπει ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης νὰ ἦναι ἀνεπηρέαστος καὶ ἀδέκαστος. Πρέπει τὰ βάρη καὶ τὰ προνόμια τῆς πολιτείας νὰ ἦναι δικαίως κατανεμημένα μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Πάντα ταῦτα τὴν σήμερον γνωρίζομεν ἐκ τοῦ πλησίον, διότι τὰ βλέπομεν θεωρητικῶς τοὐλάχιστον νομοθετημένα εἰς πάσας τὰς πεπολιτισμένας κοινωνίας. Ἀλλὰ δὲν ἐνθυμούμεθα πάντοτε καὶ μὲ ὁποίους ἀγῶνας καὶ μὲ πόσην βραδύτητα ἔφθασεν ὁ πολιτισμὸς εἰς τὰς πολυτίμους ταύτας ἀρχάς· καὶ τοῦτο διότι ἐχρειάσθησαν αἰῶνες ὁλόκληροι, ἕως οὗ ἐννοήσωσι τὰ ἄτομα ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία δὲν εἶναι τὸ νὰ κάμνῃ καθεὶς ὅ,τι θέλει, ἀλλὰ μᾶλλον ***τὸ νὰ περιορίζῃ καθεὶς ἑαυτὸν*** ἐντὸς τῶν ὁρίων ἐκείνων, ἅτινα ἐτάχθησαν ὑπὸ τῶν αἰωνίων φυσικῶν καὶ ἠθικῶν νόμων τοῦ Θεοῦ.

Τούτων τεθέντων, ἕπεται:

1) Ὅτι ***ἡ ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας δὲν ἀρκεῖ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας.*** Πάντες οἱ ἄνθρωποι ποθοῦσι τὴν ἐλευθερίαν (ἤτοι, τὸ νὰ κάμνωσιν ὅ,τι θέλουσιν). Ἐὰν ὅμως ἐλευθερία σημαίνῃ τὸ νὰ ἐπιβάλλωμεν περιορισμὸν εἰς τὰς ζῳώδεις καὶ ἰδιοτελεῖς ἡμῶν ὀρέξεις καὶ τάσεις, τότε ὀλίγοι εἶναι οἱ θιασῶται τῆς ἐλευθερίας. Ἐὰν ἐλευθερία σημαίνῃ τὸ νὰ πράττῃ καθεὶς ὅπως τῷ ἀρέσκει καὶ τῷ συμφέρει, τότε οἱ ἐνθερμότατοι ἐρασταὶ τῆς ἐλευθερίας εἶναι οἱ δικτάτορες καὶ οἱ ἀναρχικοί! Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν εἶναί τι ***ἀσκητόν,*** ὅπως ἡ ἀρετὴ—εἶναι προϊὸν μορφώσεως ἠθικοῦ χαρακτῆρος. Ἐκεῖνος ἀληθῶς ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν, ὅστις τὴν θέλει οὐχὶ μόνον δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους.

2) Ἡ ***ἵδρυσις ἐλευθέρας πολιτείας καὶ φιλελευθέρου πολιτεύματος δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας.*** Ἐλεύθερα πολιτεύματα ὑπάρχουσιν εἴς τινας χώρας τὴν σήμερον, ὅπου βασιλεύει ἡ χειρίστη τυραννία —τυραννία βουλευτοκρατική, τυραννία ὀχλοκρατική. Προικίσατε τοὺς νομάδας Βεδουΐνους ἢ τοὺς ἀνθρωποφάγους τῆς Ἀφρικῆς μὲ βιομηχανικὰ ἐργοστάσια— μήπως μὲ αὐτὸ τοὺς ἐκάματε ἔθνος βιομηχάνων; Δώσατε τὰ τελειότατα πυροβόλα καὶ πυρομαχικὰ εἰς ἔθνος δειλὸν καὶ φιλειρηνικὸν—μήπως τοιουτοτρόπως τὸ κατεστήσατε ἀνδρεῖον καὶ ἀξιόμαχον; Ἔθνος τι δὲν εἶναι ἀληθῶς ἐλεύθερον, ἂν οἱ πολῖται αὐτοῦ δὲν ἔχωσιν ὡς ἄτομα τὴν συναίσθησιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας· εἰς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο τὸ ἄριστον φιλελεύθερον πολίτευμα εἶναι ἄχρηστον, ἢ μᾶλλον, εἶναι ἐπικίνδυνον, διότι δὲν ἐξεύρουν οἱ πολῖται πῶς νὰ τὸ ἐφαρμόσουν καὶ ἐξοκέλλουν εἰς καταχρήσεις καὶ ἀδικήματα καὶ τυραννίαν.

3) Ἡ συντομωτέρα ὁδὸς πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν εἶναι ***ἡ μόρφωσις ἠθικοῦ χαρακτῆρος παρὰ τῷ λαῷ.*** Ἐλευθέρα καὶ ζωντανὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἐνάρετος καὶ εὐσεβὴς οἰκογενειακὴ ἀνατροφή, καλὰ σχολεῖα—ταῦτα εἶναι τὰ φυτώρια ἐλευθέρων πολιτῶν, καὶ οὐχὶ τὰ πολιτεύματα.

Ἂς ἐφαρμόσωμεν ἤδη τὰς σκέψεις ταύτας καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος. Οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ ποταμῶν αἱμάτων καὶ δι' ἀρρήτων θυσιῶν κατώρθωσαν νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν μικρὰν ταύτην γωνίαν γῆς καὶ νὰ ἀποκαταστήσωσιν αὐτὴν ἐλευ-

θέραν πολιτικῶς, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ πολιτικὴ θέλησις τῶν κατοίκων αὐτῆς δὲν ἦτο τοῦ λοιποῦ ὑποχείριος εἰς ἄλλο ἔθνος ἢ κράτος, ἀλλ' ἦσαν ἐλεύθεροι πλέον οἱ Ἕλληνες νὰ κανονίζωσιν αὐτοὶ τὰς τύχας των καὶ νὰ ἀναπτύξωσι τὸ κράτος των κατὰ βούλησιν. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα, καὶ βῆμα σπουδαιότατον. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀρκετόν· μολονότι δὲ ἡ πρώτη μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν γενεὰ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἵδρυσιν σχολείων καὶ ἔργων πολιτισμοῦ, τοσοῦτον εἶχεν ὀπισθοδρομήσει τὸ ἔθνος κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας καὶ τοῦ σκότους, ὥστε δὲν ἠδυνήθη ταχέως νὰ μορφώσῃ τοὺς πολίτας αὐτοῦ. οὗτοι δὲ εὑρεθέντες πεπροικισμένοι μὲ ἐλευθερίας, ὧν δὲν ἠννόουν τὴν πραγματικὴν καὶ ὑψηλὴν ἔννοιαν, ἐποιήσαντο αὐτῶν χρῆσιν ὁμοίαν μὲ ἐκείνην, ἣν ποιεῖται παιδίον παῖζον μὲ ξυράφιον, καὶ πολλὰς πληγὰς ἐπήνεγκον εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῇ ἀληθείᾳ, ὅπως τὸ παιδίον ἐκεῖνο, καὶ ἡμεῖς διδαχθέντες ὑπὸ τῆς ὀδυνηρᾶς πείρας, ἐγίναμεν προσεκτικώτεροι εἰς τὸν χειρισμὸν τοῦ κοπτεροῦ ὀργάνου τοῦ ἡμετέρου πολιτεύματος.

Ἀλλ' οἱ ἄριστοι θεσμοὶ εἶναι ἀνεπαρκεῖς, ὅταν ἐλλείπῃ ἠθικὸς χαρακτὴρ παρὰ τῷ λαῷ. Καὶ ἕως τώρα εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν δὲν ἦσαν ἐλλιπεῖς τόσον οἱ νόμοι, ὅσον οἱ χαρακτῆρες. Διατί εἶναι τὴν σήμερον τόσον κραταιὰ ἡ Μ. Βρεττανία; Ἕνεκα τοῦ πλούτου της; Οὐχί, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἠθικῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ της. Ὀρθῶς ἡ βασίλισσα Βικτωρία, ἐρωτηθεῖσα ὑπὸ Ἰνδοῦ ἡγεμόνος ποῖον ἦτο τὸ θεμέλιον τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας, τῷ ἔδειξε τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Καὶ ἡμεῖς, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν πραγματικὴν καὶ ριζικὴν ἀνόρθωσιν, πρέπει πρωτίστως νὰ μορφωθῶμεν θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς, ἄλλως οἱ ἄριστοι θεσμοί, οἱ δικαιότατοι νόμοι θὰ καταστρατηγῶνται καὶ ἡ ἐλευθερία ἡμῶν θὰ ἦναι φενάκη. Πρέπει ἡ Ἁγία Γραφή, τὸ μακάριον Εὐαγγέλιον, νὰ ἀναγινώσκηται εἰς πᾶσαν καλύβην καὶ νὰ κηρύττεται εἰς πάντα ναὸν τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι δὲ θλιβερόν, ὅτι χάρις εἰς ὀλίγους φανατικοὺς «γλωσσαμύντορας», ἀπηγορεύθη ἐπισήμως ἡ κυκλοφορία τῶν Ἱερῶν Γραφῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσον τοῦ 20ου αἰῶνος καὶ ὁ κοινὸς λαὸς ἀναγκάζεται νὰ τὰς ἀναγινώσκῃ εἰς τὴν Ἑβραιοελληνικὴν διάλεκτον τοῦ 2ου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ.

Πρέπει καὶ ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐξυπνήσῃ καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ζωντανὸν Χριστιανικὸν κήρυγμα, ἀντὶ τῶν τύπων καὶ ἀκολουθιῶν. Πρέπει νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ εἰς τὸ σχολεῖον ἡ εὐσέβεια, διὰ νὰ μορφοῦται ἡ νεολαία εἰς Χριστιανοὺς πολίτας — οὐχὶ Χριστιανοὺς λόγῳ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ λόγῳ τῆς πίστεως καὶ τῶν τῆς πίστεως ἔργων.

Ταῦτα εἶναι τὰ θεμέλια πάσης ἀληθοῦς ἀνορθώσεως, πάσης πραγματικῆς ἐλευθερίας. Ἄνευ δὲ τῆς καταθέσεως τοιούτων θεμελίων, θὰ οἰκοδομῶμεν ἐπὶ τῆς ἄμμου καὶ τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν οἰκοδόμημα, ὅσον ὡραῖον καὶ ἦναι, θὰ καταρρεύσῃ.

Μὴ πλανώμεθα· «Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται», οἱ δὲ αἰώνιοι νόμοι, οὓς ἔθετο Ἐκεῖνος εἰς τὸν ὑλικὸν καὶ πνευματικὸν κόσμον, εἶναι ἀδυσώπητοι καὶ ἀμείλικτοι. Ἐπὶ μίαν ἑκατονταετίαν ὡς ἔθνος ἐκάμομεν προόδους ὑλικὰς μεγάλας, ἠθικὰς ὅμως ἐλαχίστας, ἵνα μὴ εἴπωμεν ὅτι ὠπισθοδρομήσαμεν. Εἶναι φανερὸν ὅτι τοιαύτη ἠθικὴ ἀκαρπία προῆλθεν ἐκ πλημμελοῦς καὶ ἀμελοῦς ἠθικῆς καλλιεργείας. Ἕπεται

δὲ ὅτι, ἂν θέλωμεν ἀνόρθωσιν ἠθικήν, δέον νὰ διορθώσωμεν ριζικῶς τὴν τοιαύτην ἠθικὴν καλλιέργειαν.

Ἂς ριφθῶμεν ὅθεν, ἀδελφοί, εἰς τὸ ἔργον τοῦτο πάντες, μικροὶ μετὰ μεγάλων, ἐπίσημοι μετ᾽ ἀσήμων—τὸ ἔργον τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Εἶναι ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει βεβαίως νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἡ Ἐκκλησία, καθιστῶσα ζῶσαν, πνευματικὴν καὶ ἐνεργὸν τὴν διδασκαλίαν της, ὥστε νὰ ὁδηγῇ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ζωντανὴν πίστιν καὶ ζωὴν κατὰ Χριστόν· Ἀλλὰ καὶ εἷς ἕκαστος πολίτης, ἐν τῷ μικρῷ του κύκλῳ, δύναται σπουδαίως νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους, διὰ τοῦ λόγου του καὶ ἔτι σπουδαιότερον διὰ τοῦ παραδείγματός του.

Ὁ ἀγὼν εἶναι τραχύς, διότι παλαιαὶ κακαὶ ἕξεις καὶ προλήψεις δυσκόλως ἀποβάλλονται, ἀλλ᾽ εἶναι ὑψηλὸς καὶ εὐγενής, διότι πρόκειται περὶ τῆς ἀνυψώσεως καὶ ἀληθοῦς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ὅπερ ἀφοῦ ἐν τῷ παρελθόντι τοσαῦτα ἐπετέλεσεν ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἀφοῦ ὑπῆρξεν ὁ φορεὺς τῶν φώτων καὶ ὁ κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἤδη πρέπει καὶ πάλιν νὰ γίνῃ πρότυπον ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν κόσμον. Τότε θὰ ἤμεθα ἀντάξιοι ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῶν φωστήρων τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἡρώων τοῦ 1821, ἡ δὲ ἱερὰ παρακαταθήκη τῆς ἐλευθερίας, ἣν παρὰ τούτων ἐλάβομεν, θὰ καταστῇ ἀληθὲς παλλάδιον, φάρος τηλαυγής, οὗτινος αἱ ἀκτῖνες θὰ φέρωσι φωτισμὸν καὶ εὐημερίαν εἰς πάντας τοὺς περὶ ἡμᾶς λαούς!

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΑ

Ἡ ἐσωτερικὴ ζωτικότης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἰσχυροτάτην ἀπολογίαν ὑπὲρ τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ πειστικώτατος ὑπὲρ αὐτῆς συνήγορος. Τὸ ὡραῖον, δὲν χρειάζεται νὰ μᾶς τὸ ἐξηγήσῃ τις διὰ νὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν· τὸ βλέπομεν καὶ τοῦτο ἀρκεῖ. Ζήσατε Χριστιανικῶς σεῖς οἱ Χριστιανοὶ καὶ θὰ ἦσθε κήρυκες τοῦ Χριστιανισμοῦ πειστικώτεροι ἀπὸ ὅλα τὰ ἀπολογητικὰ συγγράματα. Ἡ σαφὴς καὶ ἁπλῆ διδαχὴ τῶν ἀληθειῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἡ ἔμπρακτος ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τούτων ἀποτελοῦν τὴν ἰσχυροτάτην ἀπολογίαν ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διότι ἄνευ καθαρᾶς γνώσεως τοῦ τί ἐστι Χριστιανισμὸς δὲν προσελκύεται ὁ ἄπιστος, ὁ δυσπιστῶν, ὁ ἀμφιβάλλων. Ἡ δὲ ὑπερίσχυσις τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ καθ᾽ ὅλους τοὺς αἰῶνας ὀφείλεται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι παρίστανον ταύτην διάφορον ἀφ᾽ ὅ,τι εἶναι, μὴ γνωρίζοντες καὶ αὐτοὶ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς φύσιν.

Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι αἱ ψευδεῖς ἰδέαι καὶ παραστάσεις περὶ θρησκείας ὑπῆρξαν ἀείποτε τὸ μέγιστον ἐμπόδιον πρὸς τὴν πρόοδον αὐτῆς. Ἀλλ᾽ ἐνῷ ἡ τακτικὴ διδασκαλία τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ στερεὰ βάσις τοῦ

Χριστιανικοῦ ἀπολογητικοῦ ἔργου, ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα ὑποκειμενικά, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι μικροτέρας ἀξίας ὡς ἐνισχυτικὰ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως: εἶναι τὰ λεγόμενα ***θρησκευτικὰ συναισθήματα,*** τὰ ὁποῖα συνήθως δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ὡς στοιχεῖα δυνάμενα νὰ πείσουν περὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀξίας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὰ συναισθήματα ταῦτα εἶναι, ὁ ***σεβασμός,*** ἡ ***ἀγάπη,*** ἡ ***πίστις***— τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται συνήθως ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀντικείμενον — ὡς, ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Χριστόν, ἡ πίστις πρὸς τὸν λόγον Αὐτοῦ. Διότι πράγματι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ διεγείρει σεβασμὸν καὶ δέος, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ ἔργον Αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων διεγείρει ἀγάπην καὶ εὐγνωμοσύνην, ἡ δὲ διδαχὴ αὐτοῦ πίστιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τούτων — τὰ θρησκευτικὰ ἡμῶν αἰσθήματα ἐνεργοῦν καὶ ***ὑποκειμενικῶς***· εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ὑπάρχει ἐν ἡμῖν κἄτι μὴ περιοριζόμενον εἰς τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων διερχόμεθα τὴν ζωήν· εἶναι προσόντα τῆς ψυχῆς, εἶναι στοιχεῖα πνευματικά, μὴ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν ὕλην. Πόθεν τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀφῃρημένας ἐννοίας, τὰς ὑψίστας πνευματικὰς παραστάσεις; Εἶναι τοῦτο προϊὸν τῆς φύσεως; Πᾶν αἴτιον πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ· πᾶν δὲ πνευματικὸν φαινόμενον ἔχει μίαν πνευματικὴν αἰτίαν. Ἐὰν λοιπὸν ὑπάρχῃ ἐν ἡμῖν πνευματικὸν στοιχεῖον, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ αἴτιον πνευματικόν. Ἐὰν ἡ θρησκεία ἦτο ξένη πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν θὰ ἠδύνατο οὔτε ρίζαν νὰ ρίψῃ ἐντὸς τῆς ψυχῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἐνῷ τοὐναντίον βλέπομεν ὅτι ὑπάρχει ἀνέκαθεν καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναπτύσσεται ἐπὶ μυριάδας ἐτῶν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν φυσικον κόσμον ὑπάρχῃ πνευματικὸν στοιχεῖον, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ εἰς ἕνα πνευματικὸν κόσμον ἢ εἰς μίαν πνευματικὴν δύναμιν.

Ὑπάρχουν ἀντικείμενα γνώσεως, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἐννοηθοῦν χωρὶς ἀτομικὴν αὐτῶν πεῖραν· τοιαῦτα εἶναι αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ λογικὴ καὶ ἡ φυσική. Ἀποτελοῦν δὲ αὐτὰ τὰς ***ἀντικειμενικὰς γνώσεις,*** ἀντιθέτως πρὸς τὰς ***ὑποκειμενικὰς ἢ ἀτομικὰς*** γνώσεις. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ εὐρύτατον πεδίον γνώσεως, ἥτις δὲν εἶναι οὔτε θεωρητικὴ οὔτε λογική, ἀλλ' οὔτε καὶ προκύπτει ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν πέριξ ἡμῶν ἀντικειμένων. Τοῦτο εἶναι τὸ πεδίον τῆς ***ἀτομικῆς πείρας,*** ἡ δὲ πεῖρα ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν εἶναι ὅ,τι ἡ παρατήρησις καὶ ὁ πειραματισμὸς ὡς πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Πᾶν τὸ ἐκ πείρας γνωστὸν δύναται νὰ γνωσθῇ μόνον ἐξ ἀτομικῆς πείρας. Τὴν ἀγάπην, τὸ μῖσος, τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἐλπίδα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν τὰ ᾐσθάνθησαν, ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγήσῃ τις τὴν φύσιν τῆς ὁράσεως εἰς ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λοιπὸν ταύτης βασίζεται νόμος σπουδαιότατος, κατὰ τὸν ὁποῖον δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ ***ἀπόδειξις*** τῆς θρησκείας. Ἀφοῦ ἡ γνῶσις τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς πείρας, δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ εἰμὴ ὅταν γίνῃ ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ ἀτόμου καὶ ἀποτελέσῃ μέρος τῆς ὑποκειμενικῆς του γνώσεως. Ὅταν ζητῇ κανεὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν θρησκείαν ἐξετάζων αὐτὴν ὡς ἁπλοῦν ***ἀντικείμενον θεωρητικῆς ἐρεύνης,*** τελείως παραγνωρίζει καὶ χάνει αὐτὴν

τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας, διότι ***ἡ θρησκεία εἶναι πεῖρα*** καὶ πᾶν ὅ,τι ἐξηγεῖται μόνον διὰ τῆς πείρας, πρέπει πρῶτον νὰ δοκιμασθῇ ***ἐξ ἰδίας πείρας*** καὶ τοιουτοτρόπως νὰ γνωσθῇ. Ἡ δὲ θρησκεία ἀπαιτεῖ ὅπως οἱ ἄνθρωποι ***πρῶτον γείνουν*** ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ζητοῦν νὰ ἐξηγήσουν εἰς τοὺς ἄλλους καὶ ὅπως πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ των ***γνωρίσουν*** ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλουν νὰ διατυπώσουν εἰς τον νοῦν των. Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὴν διακήρυξιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅτι ***«τὰ πνευματικὰ διακρίνονται πνευματικῶς»*** (Α΄. Κορ. β΄. 14). Τοῦτο δὲ καὶ τονίζουν οἱ Γερμανοὶ θεολόγοι, ὅτι ἀπαιτεῖται ***πνευματικὴ διαίσθησις, ὅπως ἐννοηθοῦν αἱ πνευματικαὶ ἀλήθειαι.*** «Ὁ εὑρὼν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἤξεύρει ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ κατανοήσῃ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν πρῶτον, διὰ καλλιεργείας τῆς συνειδήσεώς του, δὲν φθάσῃ εἰς προσωπικὴν γνωριμίαν μὲ τὸν αἰώνιον κόσμον». Ὁ ἐμπειρισμός, ἡ ἀτομικὴ πεῖρα εἶναι ἡ μόνη θετικὴ καὶ ἀσφαλὴς μέθοδος γνώσεως εἰς ὅλας μὲν τὰς ἐπιστήμας, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὴν θεολογίαν, ἡ δὲ ἐπαγωγικὴ μέθοδος, ἥτις ἀναχωρεῖ ἀπὸ καθ' ἕκαστα δεδομένα καὶ γνωστὰ διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ αἴτιον αὐτῶν, εἶναι ἡ μόνη ἀσφαλής.

Παρατηρεῖται ἐξ ἐναντίας κοινῶς μία ἐσφαλμένη μέθοδος ἑρμηνείας τῶν Ἰ. Γραφῶν. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεθόδου ταύτης πρῶτον ἐπιτίθενται κατὰ τῶν Γραφῶν ὡς κριτικοί, πρὶν ἢ τὰς μελετήσουν πρὸς γνῶσιν αὐτῶν. Ὅταν παρουσιάζωνται τοιοῦτοι εἰς τοὺς γνώστας τῆς ἀληθείας τῶν Γραφῶν, ἡ πρὸς αὐτοὺς συμβουλὴ πρέπει νὰ ἦναι: «Μελετήσατε πρῶτον τὰ ἱερὰ βιβλία, ζητήσατε νὰ κατανοήσητε, ὅσον τὸ δυνατὸν τὰς ἀληθείας τὰς ὁποίας διδάσκουν· προσπαθήσατε νὰ καλλιεργήσητε εἰς τὴν ζωήν σας τὰ ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ αὐτῶν διδάγματα, καὶ τότε, προχωροῦντες ἐκ τοῦ γνωστοῦ, ἐπιληφθῆτε τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἀγνώστου. Γείνετε πρῶτον ***μαθηταί,*** καὶ ἔπειτα ***κριτικοί***». Ἡ μέθοδος αὐτη εἶναι τὸ ἀσφαλὲς μέσον ὅπως οἱ θέλοντες νὰ γίνουν κριτικοὶ ἢ ἐπικριταὶ μεταβληθοῦν εἰς ***θαυμαστὰς*** τοῦ Χριστιανισμοῦ, πολλάκις δὲ καὶ εἰς πιστοὺς αὐτοῦ ***ὀπαδούς.*** Διότι ἡ θετικὴ ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου τῆς ψυχῆς των ὑπερισχύει τῆς ἀρνητικῆς των προθέσεως καὶ λύει πλείστας δυσκολίας, αἵτινες πρὶν ἐφαίνοντο ἀνυπέρβλητοι. Ἔστω ὅτι ὑπάρχουν μερικὰ μυστήρια εἰς τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ πόσαι ἀνεκτίμητοι ἀλήθειαι φανεραὶ καὶ πολύτιμοι! Πρέπει λοιπὸν νὰ παραμελήσωμεν αὐτοὺς τοὺς θησαυρούς, ἕως οὗ λύσωμεν ὅλα τὰ σκοτεινὰ καὶ μυστηριώδη;

Σήμερον, εἴπερ ποτέ, εἶναι καθῆκον τῶν Χριστιανῶν νὰ βροντοφωνήσουν εἰς τοὺς ζητοῦντας παρ' ἡμῶν ἐξηγήσεις καὶ διασαφήσεις τοιαύτας: «Μελετήσατε τὴν Γραφὴν μὲ εἰλικρινὴ πρόθεσιν νὰ ἐξαγάγητε ἐξ αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ὠφέλιμον καὶ ὑψηλόν· προσπαθήσατε νὰ ἐφαρμόσητε ταῦτα ἐμπράκτως, καὶ τότε θὰ εὕρητε εὐκόλως τὴν λύσιν πολλῶν ἀποριῶν, αἱ ὁποῖαι σήμερον σᾶς φαίνονται ὡς ἀνυπέρβλητοι—ὡς προβλήματα χωρὶς λύσιν».

Τοῦτο εἶναι κυρίως ἐπίκαιρον σήμερον, ὁπότε φαίνονται διασαλευθεῖσαι αὐταὶ αἱ ἠθικαὶ βάσεις τῆς κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς ζωῆς, οἱ δὲ ἄνθρωποι δὲν διστάζουν νὰ ὁμολογήσουν ὅτι ζοῦν ἄνευ Θεοῦ καὶ ἄνευ ἐλπίδος μελλούσης ζωῆς. Εἶναι ἐποχὴ ***ῥιζικῆς ἀπαισιοδοξίας,*** κατὰ τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ὁ Χριστιανισμός, ἀλλὰ καὶ πᾶσα θρησκευτικὴ ἰδέα ἀπορρίπτεται. Κατ' αὐτῆς τῆς καταστάσεως

τὸ ἔργον τοῦ Χριστιανοῦ διδασκάλου, καὶ παντὸς γνησίου ὀπαδοῦ τοῦ Χριστοῦ, δυσχεραίνεται πολύ, διότι οἱ ἄνθρωποι εἰς πᾶσαν συζήτησιν ἢ ἀντιτάσσουν ἀπόλυτον ἀδιαφορίαν, ἢ ἀπαντοῦν δι᾽ ἐπιχειρημάτων στηριζομένων ἐπὶ ὑλιστικῶν θεωριῶν. Διανοητικῶς ὀχυρούμενοι ἐναντίον πάσης λογικῆς ἀποδείξεως, εἶναι ἀπρόσβλητοι ἐξ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς. Πῶς λοιπὸν δύναται κανεὶς νὰ πλησιάσῃ τοὺς τοιούτους; Μόνον διὰ τῶν ***αἰσθημάτων***. Πρέπει νὰ διεγερθοῦν εἰς τὴν ψυχήν των τὰ στοιχειωδέστατα θρησκευτικὰ αἰσθήματα καὶ ἀντιλήψεις, νὰ καλλιεργηθῇ ἐξ ὑπαρχῆς ἡ ἁπλουστάτη θρησκευτικὴ διαίσθησις. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀπεδείχθη πολὺ δυσκολώτερον προκειμένου περὶ τῶν δεδηλωμένων ἀπίστων — ἀγνωστικῶν, σκεπτικιστῶν, ἢ ὁπωσδήποτε ἄλλως ὀνομάζονται—ἢ μεταξὺ τῶν ἀγρίων καὶ εἰδωλολατρῶν, διότι εἰς τοὺς τελευταίους τούτους τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα δὲν κατεπνίγη, δὲν ὑπέστη ἀτροφίαν, ἀλλ᾽ ἁπλῶς διεστράφη.

Πόσον ἰσχυρὰ εἶναι ἡ δύναμις τῶν αἰσθημάτων κατὰ τῆς λογικῆς, μαρτυρεῖται ἐκ πλείστων γνωστῶν παραδειγμάτων. Αἱ δοκιμασίαι τοῦ βίου, αἱ θεομηνίαι, οἱ συγκλονισμοὶ τοῦ πολέμου, καὶ πλεῖσται περιστάσεις τοῦ βίου, καθ᾽ ἃς κλονίζεται μέχρι θεμελίων τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνικῆς ἢ τῆς ἀτομικῆς ζωῆς, ἔφεραν τὸν ἄπιστον εἰς κατάνυξιν, ὥστε ἐκ τῆς καρδίας του νὰ ἀκουσθῇ ἡ κραυγή: «Τί πρέπει νὰ πράξω διὰ νὰ σωθῶ;» Οἱ σκοτεινότεροι καιροὶ τῆς ἐθνικῆς δοκιμασίας ὑπῆρξαν κατὰ τὸ παρελθόν, γονιμώταται ἐποχαὶ θρησκευτικῆς ἀναζωπυρήσεως.

Τὸ συμπέρασμα ὅλων τούτων εἶναι ὅτι πᾶν, τὸ ὁποῖον εἶναι συντελεστικὸν πρὸς ἀφύπνισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, εἶναι καὶ ὅπλον πολυτιμότατον κατὰ τῆς ἀθεΐας. Ἡ ἀναγέννησις εἶναι ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μὴ περιοριζόμενον ὑπὸ συνθηκῶν χρόνου καὶ ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Ἀλλ᾽ ἐν γένει ἡ μεταστροφὴ ἀπὸ τῆς ἀθεΐας εἰς τὸν Χριστιανισμὸν δὲν συντελεῖται ἐν μιᾷ στιγμῇ. Ἀπαιτεῖται βαθμιαία καλλιέργεια τοῦ τρυφεροῦ σπόρου τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὅπως ἀναπτυχθῇ εἰς τέλειον φυτόν, πρὸς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ συντελέσουν ὅλαι αἱ ἐπὶ τούτῳ ἐπιρροαί, ἀκόμη καὶ αἱ ἐκτὸς τῆς θεολογικῆς σφαίρας. Διότι κατὰ τῆς ἀθεΐας οὐδὲν ὅπλον πρέπει νὰ ἀπορρίπτεται ἢ νὰ περιφρονῆται. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἀθεϊσμὸς δὲν παρουσιάζεται ὑπὸ μίαν κοινὴν καὶ ἑνιαίαν σημαίαν· Ὑπάρχει τὸ στρατόπεδον τῶν παραδεχομένων Θεὸν ἀγνώστου φύσεως καὶ σχέσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ᾽ ἀπορριπτόντων τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Χριστιανικὴν πρὸς τὸν Θεὸν σχέσιν. Ἑτέρα μορφὴ ἀθεΐας εἶναι ἐκείνων οἵτινες ἀρνοῦνται καὶ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ πιστεύουν ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ψυχή, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καταστρέφεται διὰ τοῦ θανάτου. Ἡ δὲ τρίτη κατηγορία εἶναι ἐκείνων, οἵτινες ἀρνοῦνται ὅτι δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν ἄλλο τι ἐκτὸς τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιβαλλόμεθα. Τὰς πρώτας ἐκ τῶν κατηγοριῶν τούτων ἡ ἀνθρωπίνη προσπάθεια δύναται ἴσως νὰ μεταστρέψῃ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Τὴν τελευταίαν ὅμως τάξιν ἀπίστων μόνον ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἐπαναφέρῃ διὰ τοῦ Πνεύματος Αὐτοῦ ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς τελείας ἀπιστίας.

Ο. Ρ.

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

[Συνέχεια]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς Δαμασκόν.

Ἂς ἐκκινήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς ἁγίας Πόλεως μετὰ τοῦ φλογεροῦ Φαρισαίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δύο ὁδοὶ ἔφερον ἐξ Ἱερουσαλὴμ πρὸς Δαμασκόν: ἡ μία. ἡ ἀνατολικώτερον κειμένη, διέβαινεν εὐθὺς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν παρὰ τὴν Ἱεριχὼ πρὸς τὸν πόλιν Γέρασα καὶ διήρχετο τὴν Βαταναίαν καὶ Τραχωνίτιδα χώραν· ἡ ἑτέρα ἀνήρχετο κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Ἰορδάνου διὰ Σαμαρείτιδος καὶ Ν. Γαλιλαίας, διέβαινε τὸν Ἰορδάνην νοτίως τῆς Λίμνης τῆς Τιβεριάδος καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Γαυλονίτιδος συνηντᾶτο μὲ τὴν πρώτην ὁδὸν εἰς τὴν πολίχνην Ἀέρη, 45 χιλιόμετρα νοτίως τῆς Δαμασκοῦ. Τὸ μῆκος ἀμφοτέρων τῶν ὁδῶν τούτων ἦτο περίπου τὸ αὐτὸ (περὶ τὰ 240 χιλιόμετρα), ἀλλ᾽ ἐνῷ ἡ πρώτη διήρχετο διὰ ἐδαφῶν ἀνύδρων καὶ ἀραιῶς κατοικουμένων (κυρίως ὑπὸ ἀλλοφύλων) ἡ δευτέρα, ἡ διὰ τῆς δροσερᾶς κοιλάδος τοῦ Ἰορδάνου, ἦτο τοὐλάχιστον κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ αὐτῆς ἀναπαυτικωτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα, διερχομένη διὰ μέσου πληθυσμῶν Ἑβραϊκῶν καὶ παρέχουσα ἀφθονώτερα καταλύματα. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι ταύτην ἐπροτίμησεν ὁ Σαῦλος. Διὰ τὸ ὅλον ταξείδιον μέχρι Δαμασκοῦ ἐχρειάζοντο συνήθως 6—7 ἡμέραι, μολονότι δὲ ὁ Σαῦλος, ὡς ἐκ τῆς ἐπισήμου ἰδιότητός του, ἀναμφιβόλως θὰ ἐταξείδευσεν ἔφιππος, ὡς καὶ ἡ συνοδεία του, πάλιν θὰ ἐχρειάσθη τοὐλάχιστον πέντε ἡμέρας ἵνα διανύσῃ τὴν ἀπόστασιν ταύτην.

Ἡ Δαμασκὸς ἦτο πόλις ἀρχαιοτάτη. Ὁ οἰκονόμος τοῦ Ἀβραὰμ ἦτο «ὁ ἐκ Δαμασκοῦ Ἐλιέζερ» (Γεν. ιε΄. 2) καὶ ὁ Ἀβραάμ, ὅτε διέσωσε τὸν Λώτ, κατεδίωξε τοὺς ἀπαγωγεῖς του «ἕως Χοβά, ἥτις εἶναι κατὰ τὰ ἀριστερὰ τῆς Δαμασκοῦ» (Γέν. ιδ΄. 15). Ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ διετήρει ἐκεῖ στρατιωτικὴν φρουράν. Ἡ Δαμασκὸς ἦτο «ἀντίπαλος τοῦ Ἰσραὴλ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ Σολομῶντος» (Α΄. Βασ. ια΄. 25) καὶ τῶν λοιπῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα, ὡς κράτος καὶ ὡς κέντρον ἐμπορικὸν λίαν σημαντικόν [1]. Τὴν σπουδαιότητα καὶ εὐημερίαν της ταύτην διετήρησεν ἔκτοτε καθ᾽ ὅλους τοὺς αἰῶνας. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης τὴν ὀνομάζει «τῆς Ἑῴας ἁπάσης ὀφθαλμόν». Ἐκεῖ οἱ Ὀμμεγιάδαι Καλίφαι ἔστησαν τὴν ἕδραν των· ἔκτοτε δέ, ἐκτὸς μιᾶς βραχείας κατοχῆς τῶν Σταυροφόρων, φημίζεται ὡς μία τῶν πρωτευουσῶν τοῦ Μωαμεθανικοῦ κόσμου. Σήμερον ὅτε ἡ Βαβυλών, ἡ Ἡλιούπολις (Βααλβέκ), ἡ Παλμύρα καὶ ἡ Τύρος εἶναι ἔρημοι σωροὶ ἐρειπίων, ἡ σύγχρονος αὐτῶν Δαμασκὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ἀκμάζῃ καὶ νὰ εὐημερῇ. Ὡς λέγει ὁ

[1] Β΄. Σαμ. η΄. 6, Α΄. Χρον. ιη΄. 6, Β΄. Βασ. ιδ΄. 28, ις΄. 9,10, Β΄. Χρον. κδ΄. 23, κη΄. 5,23. Ἡσα. ζ΄. 8, Ἀμὼς α΄. 3,5, Ἰεζεκ. κζ΄. 16,18.

Λαμαρτῖνος, καθ' ὃν τρόπον τὸ Βυζάντιον, οὕτω καὶ ἡ Δαμασκὸς ἦτο «ἐκ προορισμοῦ πρωτεύουσα». Τὴν αἰωνόβιον αὐτῆς εὐημερίαν ἡ Δαμασκὸς ὀφείλει ἀναμφιβόλως εἰς δύο τινα — εἰς τὴν γεωγραφικὴν αὐτῆς θέσιν ἐπὶ τῆς κυρίας ὁδοῦ διὰ τῆς ὁποίας συνεκοινώνει ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Παλαιστίνη μετὰ τῆς Μεσοποταμίας, Ἀσσυρίας, Περσίας καὶ Ἀρμενίας, κυρίως ὅμως εἰς τὴν λαμπρὰν αὐτῆς τοποθεσίαν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀντιλιβάνου ἐπὶ εὐρείας καὶ χλοερᾶς πεδιάδος ποτιζομένης ἀφθόνως ὑπὸ δύο μεγάλων ποταμῶν (1) καὶ πλουσίας εἰς παντοειδῆ βλάστησιν, ἀποτελοῦσαν μεγάλην καὶ θαυμασίαν ὄασιν εἰς τὸ βόρειον κράσπεδον τῆς μεγάλης Ἀραβικῆς ἐρήμου.

Τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰορδάνου πρὸς Δαμασκὸν διέρχεται διὰ ξηρῶν καὶ βραχωδῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ἀντιλιβάνου, ἕως οὗ ἀπὸ ὕψωμά τι φαίνεται μακρόθεν ἡ λευκὴ μεγαλούπολις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χλοεροῦ αὐτῆς παραδείσου, καὶ ἡ θέα ἀναζωογονεῖ τὸν ὑπὸ τῆς δίψης καὶ τοῦ καύσωνος τῆς ἐρήμου καταπεπονημένον ταξειδιώτην.

Εἰς τοιοῦτό τι σημεῖον τῆς πορείας αὐτοῦ συνέβη εἰς τὸν Σαῦλον τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο, ὅπερ μετέστρεψεν ἐν ἀκαρεῖ ὁλόκληρον τὸν ροῦν τοῦ βίου του — γεγονός, τὸ ὁποῖον, μετὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι τὸ σημαντικώτατον συμβάν, τὸ ἱστορούμενον ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ — ἡ μεταστροφὴ τοῦ Σαύλου πρὸς τὸν Χριστόν.

Τοῦ συμβάντος τούτου ἔχομεν εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων τρεῖς χωριστὰς καὶ ἀλληλοσυμπληρουμένας περιγραφὰς — μίαν συνοπτικωτέραν τοῦ συγγραφέως Λουκᾶ (κεφ. θ΄. 3—9) καὶ δύο ἐκτενεστέρας ἐκ στόματος αὐτοῦ τοῦ Παύλου (κεφ. κβ΄. 6—11 καὶ κϛ΄ 12—19). Κατὰ τὰς ἀφηγήσεις αὐτάς, καθὼς ὁ Σαῦλος καὶ οἱ συνοδοί του ἐπλησίαζον πρὸς τὴν Δαμασκόν, περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτοὺς φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ «ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου». Τὸ φῶς τοῦτο, ὡς εἶδος ἀστραπῆς, ἦτο τόσον ἐκτυφλωτικὸν καὶ τόσον συγκλονιστικόν, ὥστε ὁλόκληρος ἡ συνοδεία ἔπεσον κατὰ γῆς ἢ ἐστάθησαν «ἐνεοὶ» (ἄφωνοι) καὶ ἔντρομοι. Ἤκουσε δὲ ὁ Σαῦλος, κείμενος κατὰ γῆς, φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ Ἑβραϊστί: «***Σαούλ, Σαούλ, τί μὲ διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν***» (2). Καὶ ὁ Σαοὺλ ἀπεκρίθη: «Τίς εἶ, κύριε;» Ἡ δὲ φωνὴ ἀπήντησεν: «***Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις***». Τότε ὁ Σαῦλος εἶπε: «***Τί ποιήσω, Κύριε;***» (3). Καὶ ὁ Κύριος ἀπεκρίθη: «***Ἀνάστηθι καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς***

(1) Τοῦ Ἀβανὰ καὶ τοῦ Φαρφὰρ (Β΄. Βασ. ε΄. 12). Ὁ Στράβων καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὀνομάζουν τὸν Ἀβανὰ «Χρυσορρόαν».

(2) «Πρὸς κέντρα λακτίζειν» ἦτο κοινὴ φρᾶσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ βοός, ὅστις ἐλάκτιζε κατὰ τοῦ βουκέντρου, ὅταν τὸν ἐκέντριζεν ὁ γεωργός, καὶ μὲ τὸ λάκτισμά του μόνον τὸν ἑαυτόν του ἐπλήγωνεν, ἐσυμβολίζετο πᾶσα ματαία καὶ ἐπιζήμιος ἀντίστασις κατὰ τῆς ἀναποδράστου ἀνάγκης. Εὐριπ. Βάκχ. 794: «Θύοιμ' ἂν αὐτῷ μᾶλλον ἢ θυμούμενος πρὸς κέντρα λακτίζοιμι θνητὸς ὢν θεῷ». Ἐπίσης παρ' Αἰσχύλῳ, Πινδάρῳ, Τερεντίῳ, Ὀβιδίῳ, κ. ἄ.

(3) Ὅταν ὁ Σαῦλος εἶδεν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ ταύτῃ τὸν Κύριον, δὲν τὸν ἐγνώρισε, διότι ὡς ἐλέχθη ἐν τῷ Β΄. κεφαλαίῳ, φαίνεται ὅτι οὐδέποτε τὸν εἶχεν ἴδει ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ. Διὰ τοῦτο ἐρωτᾷ: «Ποῖος εἶσαι, κύριε;» ὅπως θὰ ἐλέγομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον πρὸς ἕνα

πόδας σου καὶ εἴσελθε εἰς Δαμασκόν· ἐκεῖ λαληθήσεταί σοι τί σε δεῖ ποιεῖν».

Ὁλόκληρος ἡ ἀφήγησις τῆς σκηνῆς ταύτης ζωγραφίζει ζωηρῶς τὴν σύγχισιν, τὸν τρόμον καὶ τὸ θάμβος, ὑφ' ὧν κατελήφθη ἡ μικρὰ συνοδεία (1). Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ σκηνὴ αὕτη δὲν ἦτο δημιούργημα τῆς φαντασίας τοῦ Σαύλου καὶ τῶν συνοδῶν του, δὲν ἦτο ***αὐθυποβολή***· διότι ἦτο ἀντίθετος καὶ μάλιστα ἀνατρεπτικὴ ὅλων τῶν σκέψεων καὶ σχεδίων τοῦ Σαύλου καὶ ματαίωσις τοῦ μακροῦ καὶ ἐπιπόνου ταξειδίου του. Οὔτε ἠδύνατο νὰ ἦναι ἐφεύρεσις τοῦ Σαύλου ἢ τῶν συνοδῶν του — πρὸς ποῖον ἄλλως τε σκοπὸν ἢ συμφέρον κοσμικόν; Ἄρα ἦτο πραγματικὸν γεγονός, καὶ γεγονὸς μὴ δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ ἄλλως ἢ ὡς ὑπερφυσικόν. Ἦτο ***θεία θαυματουργικὴ ἐπέμβασις, ἄνευ μεσολαβήσεώς τινος ἀνθρωπίνης,*** πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ μεταστρέψῃ καὶ μεταβάλῃ τὸν φλογερὸν τοῦτον διώκτην τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν ἀπαράμιλλον Ἀπόστολον τῶν Ἐθνῶν (2). Εἶναι ἐπίσης φανερὸν ὅτι ***ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐφάνη εἰς τὸν Σαῦλον*** ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, οὐχὶ ὡς σκιά τις ἢ χίμαιρα τῆς φαντασίας του ἢ ὡς ὄνειρον ἐν ἐκστάσει, ἀλλ' ***ὡς ὁρατὴ μορφή***. Τοῦτο μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Παῦλος (Α΄. Κορινθ. θ΄. 1, ιε΄. 8), ὁ Ἀνανίας ἐκ θείας ἀποκαλύψεως (Πράξ. θ΄. 17 καὶ κβ΄ 14) καὶ ὁ Βαρνάβας (θ΄. 27). Ἐπίσης καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Σαῦλον καταφαίνεται ὅτι ἐφανερώθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ ὁρατὴν μορφήν. Δὲν τῷ εἶπεν: «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος καὶ Δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος», ἀλλά: «Ἐγὼ εἶμαι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος» (3). Καὶ προσθέτει: «***Εἰς***

ἄγνωστον. Ὅταν ὅμως ὁ Χριστὸς τῷ ἐφανέρωσε ποῖος εἶναι καὶ ὁ Σαῦλος ἐρωτᾷ πάλιν: «Τί νὰ πράξω, Κύριε;» δυνάμεθα νὰ γράψωμεν τὸ δεύτερον τοῦτο «Κύριε» μὲ κεφαλαῖον, διότι εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Σαῦλος ἐτάχθη ἀνεπιφυλάκτως πλέον εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ νέου Κυρίου του.

(1) Οἱ συνοδεύοντες τὸν Σαῦλον, μᾶς λέγει ὁ Λουκᾶς, ἵσταντο «ἐνεοί», ἀκούοντες μὲν τὴν φωνήν, ἀλλὰ μὴ βλέποντες κανένα (θ΄. 7). Εἰς τὸ κεφ. κβ΄. 9 ὅμως λέγεται: «Τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν». Τὴν φαινομενικὴν ταύτην ἀντίφασιν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν οὕτως: ὅτι οἱ συνοδοὶ ἤκουσαν μὲν φωνήν, ἦχόν τινα, ἀλλὰ δὲν διέκριναν λέξεις. Αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐπίγειον διακονίαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτε ἦλθε φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, «Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω», ὁ δὲ ὄχλος ὁ παρεστὼς καὶ ἀκούσας εἶπεν ὅτι βροντὴ ἐγένετο (Ἰωάν. ιβ΄. 28, 29).

(2) Ὁ Αὐγουστῖνος λέγει ἐπιτυχῶς ὅτι ὁ Σαῦλος πρὸ τῆς μεταστροφῆς του ἦτο ὡς ἀσθενής τις παραληρῶν, ὅστις ζητεῖ νὰ φονεύσῃ τὸν ἰατρόν του. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (Ὁμιλ. ιθ΄. εἰς Πράξ.) λέγει σχετικῶς: «Καθάπερ ἰατρὸς ἄριστος, ἀκμάζοντος ἔτι τοῦ πυρετοῦ, τὸ βοήθημα αὐτῷ ἐπήγαγεν ὁ Χριστός».

(3) Τοῦτο τονίζει ὁ Χρυσόστομος: «Διατί μὴ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐγώ εἰμι ὁ ἐν ἀρχῇ Λόγος, ὁ ἐν δεξιᾷ καθήμενος τοῦ Πατρός, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ὁ τὸν οὐρανὸν τείνας, ὁ τὴν γῆν ἐργασάμενος, ὁ τὴν θάλατταν ἁπλώσας, ὁ τοὺς ἀγγέλους ποιήσας, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν; διατί μὴ εἶπε τὰ σεμνὰ ἐκεῖνα καὶ μεγάλα καὶ ὑψηλά, ἀλλ' ἁπλῶς, «Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις», ἀπὸ τῆς κάτω πόλεως, ἀπὸ τοῦ κάτω χωρίου καὶ τόπου; Διότι ἠγνόει αὐτὸν ὁ διώκων· εἰ γὰρ ᾔδει αὐτόν, οὐκ ἂν ἐδίωξεν· ἠγνόει ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἦν γεννηθείς· ὅτι δὲ ἀπὸ Ναζαρὲτ ἦν, ᾔδει. Εἰ οὖν εἶπεν αὐτῷ ἐκεῖνα τὰ μεγάλα καὶ λαμπρὰ καὶ ὑψηλά, εἶχεν εἰπεῖν (ὁ Σαῦλος). Οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ σταυρωθείς· ἀλλ' ἵνα μάθῃ ὅτι ἐκεῖνον διώκει τὸν σαρκωθέντα, τὸν μορφὴν δούλου λαβόντα, τὸν ἀποθανόντα, τὸν ταφέντα, τὸν ἀπὸ τοῦ κάτω χωρίου, λέγει, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις».

τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς ἐγώ σε ἀποστέλλω ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν» (Πράξ. κϛ΄. 16—18).

Τὴν ἄμεσον ταύτην καὶ ἀπ᾽ εὐθείας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ κλῆσιν αὐτοῦ ἐπικαλεῖται καὶ τονίζει βραδύτερον ὁ Παῦλος, ὅτε ὑπό τινων ἠμφισβητήθη πρὸς στιγμὴν ἡ ***ἀποστολικότης*** αὐτοῦ. «Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα;» (Α΄. Κορ. θ΄. 1). «Ἔσχατον δὲ πάντων ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοί» (αὐτόθι ιε΄. 8). «Παῦλος, κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ» (αὐτ. α΄. 1). «Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος» (Ρωμ. α΄. 1). «Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ» (Β΄ Κορ. α΄. 1, Ἐφεσ. α΄. 1, Κολοσσ. α΄. 1, Β΄. Τιμόθ. α΄. 1). «Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ᾽ ἀνθρώπων οὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπου ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς» (Γαλάτ. α΄. 1). «Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ᾽ ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν» (Α΄. Τιμόθ. α΄. 1). Τὴν ἀποστολικὴν τοῦ Παύλου ἰδιότητα ἄλλως τε οὐδέποτε ἠμφισβήτησαν οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι, δεχθέντες ἀσυζητητεὶ τὴν ἀπ᾽ εὐθείας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κλῆσίν του.

Εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ νέου Κυρίου του, ὁ Σαῦλος ἐσηκώθη ἐκ τοῦ ἐδάφους, ὅπου κατέκειτο. Εἰς τὴν ψυχήν του εἶχεν εἰσέλθει νέον φῶς, ἀλλ᾽ οἱ σωματικοί του ὀφθαλμοί, ἂν καὶ ἀνοικτοὶ ὄντες, εἶχον ἀμαυρωθῆ, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς ἐνατενίσαντας τὸν ἥλιον—εἶχεν ἴδει κατὰ πρόσωπον τὸν «Ἥλιον τῆς Δικαιοσύνης» καὶ δὲν ἦτο ἀπορίας ἄξιον ὅτι πρὸς τὸ παρὸν εἶχε τυφλωθῆ. Οἱ συνοδοί του τὸν ὡδήγησαν ἐκ τῆς χειρὸς εἰς τὴν πλησίον κειμένην πόλιν. Καὶ οὕτως εἰσῆλθεν ὁ Σαῦλος εἰς τὴν Δαμασκὸν οὐχὶ καθ᾽ ὃν τρόπον ἐσκόπευεν ἐκκινῶν ἐξ Ἱεροσολύμων, ἤτοι, ὡς πανίσχυρος, ὑπερήφανος καὶ ἀμείλικτος ἱεροεξεταστὴς μὲ ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, ἀλλὰ χειραγωγούμενος ὡς τυφλὸς καὶ συντετριμμένος προσήλυτος αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ναζωραίου, οὗτινος ἦλθε νὰ καταδιώξῃ τοὺς ὀπαδούς.

Δραματικωτέραν ἀνατροπὴν ἀνθρωπίνων σκέψεων καὶ βλέψεων εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις. Ἀκριβῶς δὲ ἡ τοιαύτη δραματικότης καθιστᾷ τὸ θαῦμα τῆς πρὸς τὴν Δαμασκὸν ὁδοῦ ἱστορικὸν γεγονὸς ἀναμφισβήτητον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Ὁ Σαῦλος ἐν Δαμασκῷ.

Ὁ τυφλωθεὶς Σαῦλος ὡδηγήθη εἰς τὴν οἰκίαν Ἰούδα τινος, κειμένην ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς καλουμένης Εὐθείας [1], ὅπου ὡς φαίνεται εἶχεν ἐκ τῶν προτέρων σκοπὸν νὰ καταλύσῃ. Ἐκεῖ ἔμεινε «τρεῖς ἡμέρας μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν» (Πράξ. θ΄. 9). Ἡ ψυχική του ἀναστάτωσις ἦτο τοιαύτη, ὥστε οὐδεμίαν

(1) Ἡ ὁδὸς αὕτη σώζεται καὶ μέχρι σήμερον. Τὴν Δαμασκὸν διασχίζει μία μεγάλη λεωφόρος εὐθεῖα, ἀπὸ τῆς δυτικῆς μέχρι τῆς ἀνατολικῆς πύλης, μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου οὐδέποτε ἐφηρμόσθη κανονικὴ ρυμοτομία.

διάθεσιν εἶχε νὰ φάγῃ ἢ νὰ πίῃ. Μὲ τοὺς ἐν Δαμασκῷ Χριστιανοὺς οὐδεμίαν εἶχεν εἰσέτι ἐπαφήν· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν Ἰουδαῖοι οὐδεμίαν παρηγορίαν ἢ ἐνίσχυσιν πνευματικὴν ἠδύναντο νὰ τῷ παράσχουν. Διὰ τοῦτο ἐνήστευσε καὶ προσηύχετο μόνος [1]. Αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος βίου του, ἡ δικαιοσύνη του ὡς Φαρισαίου, ὁ θάνατος τοῦ Στεφάνου, ἡ ἀναπόλησις χωρίων τῶν Γραφῶν, ἅτινα ἐπανήρχοντο ἤδη εἰς τὴν μνήμην του μὲ νέαν ὅλως ἔννοιαν καὶ σημασίαν — πάντα ταῦτα παρήλαυνον ἐνώπιόν του εἰς τὸ σκότος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάθητο, καὶ βαθμηδὸν ἐζυμοῦτο ἐντός του νέον πνεῦμα μετανοίας καὶ πίστεως. Ἡ τριήμερος αὕτη απομόνωσις ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ ἦτο ἀπαραίτητος διὰ μίαν ψυχήν, τῆς ὁποίας ὁλόκληρος ἡ νοοτροπία καὶ ἰδεολογία εἶχεν ἀνατραπῆ ἄρδην ὑπὸ νέων ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων.

Εἰς τὸ τέλος τῶν τριῶν ἐκείνων ἡμερῶν εἰς τὸν Σαῦλον προσευχόμενον ἐφανερώθη δι᾿ ὁράματος ὅτι θὰ ἤρχετο πρὸς αὐτὸν Ἀνανίας τις καὶ θὰ ἐπέθετεν ἐπ᾿ αὐτὸν τὴν χεῖρα ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν ὅρασίν του. Καὶ πράγματι ἀνήρ τις εὐσεβὴς ἐν Δαμασκῷ, ὀνόματι Ἀνανίας, ἐξ Ἑβραίων, ὡς φαίνεται, προσήλυτος πρὸς τὸν Χριστόν, παρηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου δι᾿ ὁράματος νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ Σαύλῳ [2]. Ὁ Ἀνανίας οὗτος (μετά τινας εὐνοήτους ἀντιρρήσεις, διότι δὲν εἶχε γνωσθῆ εἰσέτι ἡ μεταστροφὴ τοῦ Σαύλου) ἐξετέλεσε τὴν ἐντολὴν καὶ μεταβὰς παρ᾿ αὐτῷ, τῷ ἀπέτεινε λόγους ἀδελφικῆς παραμυθίας: «***Σαοὺλ ἀδελφέ, ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με, Ἰησοῦς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ, ᾗ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέψῃς καὶ πλησθῇς Πνεύματος Ἁγίου***». Καὶ ἀφοῦ ἐπέθεσεν ἐπ᾿ αὐτὸν τὰς χεῖρας, εὐθὺς ἔπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Σαύλου ὡσὰν λέπη καὶ ἀνέβλεψεν εὐθὺς καὶ σηκωθεὶς ἐβαπτίσθη «καὶ λαβὼν τροφὴν ἐδυναμώθη» (Πράξ. θ΄. 10—19). Ὁ δὲ Ἀνανίας εἶπεν εἰς αὐτόν: «***Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας***» (Πράξ. κβ΄. 14, 15).

Αὕτη ἦτο ***ἡ ἱεραποστολικὴ ἐντολὴ*** τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν. Ὅπως δὲ ἄλλως τε καὶ θὰ ἀνέμενέ τις ἀπὸ χαρακτῆρα τόσον θετικόν, ζηλωτὴν καὶ θαρραλέον, ὁ Σαῦλος «δὲν ἐγένετο ἀπειθὴς πρὸς τὴν οὐράνιον ὀπτασίαν», οὐδ᾿ ἐδειλίασε πρὸ τῆς δριμείας χλεύης καὶ λυσσαλέας ἐχθρότητος, ἣν καλῶς ἐγνώριζεν ὅτι θὰ ἐπροκάλει ἡ ἀπότομος μετάστασίς του ἀπὸ τὸ πατρῷον θρησκευτικὸν σύστημα εἰς τὴν νέαν πίστιν, ἣν αὐτὸς ὁ ἴδιος τόσῳ σφοδρῶς εἶχε καταπολεμήσει. Ἀλλ᾿ εὐθὺς ἐξῆλθε δημοσίᾳ ὡς ὀπαδὸς τοῦ νέου Κυρίου του καὶ ἐκήρυττεν εἰς τὰς συναγωγὰς

(1) «Ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται» (Πράξ. θ΄. 11).

(2) Περὶ τοῦ Ἀνανίου τούτου οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων. Ἀλλ᾿ ἡ ἐκκλ. παράδοσις, κατὰ τὴν συνήθειάν της, ἔπλασε δι᾿ αὐτὸν ὅλως φαντασιώδεις βιογραφικὰς πληροφορίας—ὅτι ἦτο εἷς ἐκ τῶν 70 μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ὅτι κατὰ τὸν διωγμὸν ἔφυγεν ἐξ Ἱεροσολύμων εἰς Δαμασκόν, ὅπου ἵδρυσε κοινότητα Χριστιανικὴν καὶ ἐγένετο βραδύτερον Ἐπίσκοπος Δαμασκοῦ, ὑποστὰς μαρτυρικὸν θάνατον. Ἀκόμη καὶ ὁ Αὐγουστῖνος τὸν νομίζει «ἱερέα», καθ᾿ ὃ βαπτίσαντα τὸν Παῦλον, ὁ δὲ Οἰκουμένιος τὸν θέλει διάκονον. Ὁ Χρυσόστομος λέγει περὶ αὐτοῦ ἁπλῶς ὅτι δὲν ἦτο «ἐκ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων». Ὁ Παῦλος καὶ οἱ λοιποὶ ἱεροὶ συγγραφεῖς οὐδαμοῦ τὸν ἀναφέρουν.

τῆς Δαμασκοῦ τὸν Ἰησοῦν, «*ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*» (Πράξ. θ΄. 20). Καὶ οὕτως ἐνεκαινίασε τὸ περίλαμπρον στάδιόν του ὡς «*σκεῦος ἐκλογῆς*» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, «*τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομα Αὐτοῦ ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραήλ*» (αὐτόθι, ἐδάφ. 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Τὰ πρῶτα βήματα τοῦ Ἀποστόλου.

Ἐὰν ὡς μόνην πηγὴν εἴχομεν τὴν λίαν συνοπτικὴν ἀφήγησιν τοῦ Λουκᾶ περὶ τῶν εὐθὺς μετὰ τὴν μεταστροφὴν τοῦ Σαύλου συμβάντων, θὰ ἐφαίνετο ὅτι ὁ Σαῦλος μετ᾽ ὀλίγον, φεύγων τὴν λύσσαν τῶν ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων, ἐφυγαδεύθη ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Αὐτὸς ὅμως ὁ Παῦλος μᾶς πληροφορεῖ ρητῶς ὅτι τρία ὅλα ἔτη ἐμεσολάβησαν μεταξὺ τῆς μεταστροφῆς του καὶ τῆς εἰς Ἱεροσόλυμα μεταβάσεώς του καὶ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ μετέβη εἰς Ἀραβίαν καὶ πάλιν ἐπέστρεψεν εἰς Δαμασκόν (¹).

Ἡ πρώτη διαμονὴ τοῦ Σαύλου ἐν Δαμασκῷ δὲν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε μακρά. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ μεταστροφή του εἰς τὸν Χριστὸν ἐξήγειρε πρῶτον τὴν κατάπληξιν καὶ εὐθὺς κατόπιν τὴν λύσσαν τῶν Ἰουδαίων· εἶναι ἐπίσης πιθανώτατον ὅτι οἱ ἐν Ἱερουσαλὴμ θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἔσπευσαν νὰ ἀποστείλωσιν εἰς Δαμασκὸν νέον ἀντιπρόσωπον, ἐφωδιασμένον μὲ τὴν αὐτὴν εὐρεῖαν ἐντολὴν καὶ ἐξουσίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Σαῦλος εἶχε μεταβῆ ἐκεῖ. Βεβαίως δὲ ὁ πρῶτος, τὸν ὁποῖον ὁ νέος οὗτος ἱεροεξεταστὴς θὰ συνελάμβανε καὶ θὰ ἀπέστελλε δέσμιον εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἵνα ἐκεῖ ὑποστῇ παραδειγματικὴν τιμωρίαν, θὰ ἦτο ὁ ἀποστάτης καὶ «ἀρνησίθρησκος» Σαῦλος.

Διὰ τοῦτο εἶναι πιθανὸν ὅτι ὀλίγας μόνον ἡμέρας παρέμεινεν οὗτος εἰς Δαμασκόν, ὅσαι ἤρκουν διὰ νὰ κηρύξῃ δημοσίᾳ τὴν εἰς Χριστὸν νέαν πίστιν του· καὶ εἶτα ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν μεταβαίνων εἰς Ἀραβίαν.

Τὸ ὄνομα «Ἀραβία», ὡς γεωγραφικὸς ὅρος, χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πολὺ ἀορίστως καὶ ἐλαστικῶς (²). Εἰς ποίαν ἐκ τῶν τριῶν

(¹) Γαλάτ. α΄. 15—18: «Ὅτε δὲ ηὐδόκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην (δὲν συνεβουλεύθην) σαρκὶ καὶ αἵματι οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλ᾽ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. Ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι (ἵνα γνωρίσω) Πέτρον».

Ἡ φρᾶσις τοῦ Λουκᾶ «ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναὶ» δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰ «ἔτη τρία» τοῦ Παύλου, ἐὰν παραβάλωμεν ἓν ἀνάλογον χωρίον (Α΄. Βασιλ. β΄. 38, 39) ὅπου λέγεται: «Καὶ ἐκάθησεν ὁ Σιμεῒ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡμέρας πολλάς. Καὶ μετὰ τρία ἔτη δύο ἐκ τῶν δούλων τοῦ Σιμεῒ ἐδραπέτευσαν . . . καὶ ἀνήγγειλαν πρὸς τὸν Σιμεΐ». κτλ.

(²) Ὁ Ἡρόδοτος (ΙΙ, 12) ὀνομάζει Ἀραβίαν τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ὁ Ξενοφῶν (Κύρου Ἀνάβ. Ι, 5) ἀποκαλεῖ Ἀραβίαν περιφέρειάν τινα τῆς Μεσοποταμίας, κειμένην βορείως τῆς Βαβυλωνίας, ὅπου καὶ ὁ Στράβων (XVI, 1 καὶ 3) τοποθετεῖ τοὺς «σκηνίτας Ἄραβας». Τὰ πρὸς βορρᾶν ὅρια τῆς Ἀραβίας ἐθεωροῦντο ἄλλοτε ὡς φθάνοντα μέχρι τοῦ Ἀντιλιβάνου, ἄλλοτε μέχρι Κιλικίας. Γενικῶς ὅμως οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι διέκρινον τρεῖς

μεγάλων ὑποδιαιρέσεων τῆς Ἀραβίας μετέβη ὁ Σαῦλος, μᾶς εἶναι ἄγνωστον. Εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἔφθασε μέχρι τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, ὡς πολὺ ἀπομεμακρυσμένης. Δὲν γνωρίζομεν ἄλλως τε μήτε τὸν σκοπὸν τῆς εἰς Ἀραβίαν μεταβάσεώς του, μήτε τὸ πῶς διῆλθε τὴν ἐκεῖ διαμονήν του. Ἐὰν σκοπός του ἦτο ὅπως κηρύξῃ ἐκεῖ τὸν Χριστόν, εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἐπεσκέφθη τὴν Πετραίαν Ἀραβίαν καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Πέτραν, ἧς τὰ ἐρείπια δεικνύουσιν ἕνα προηγμένον πολιτισμόν, καὶ ὅπου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀθηνοδώρου, ἐσύχναζον πολλοὶ Ρωμαῖοι καὶ ἄλλοι ξένοι (1). Ἐὰν ἐξ ἄλλου ὁ Σαῦλος ἀπεσύρθη ἐκ Δαμασκοῦ, ἵνα διέλθῃ καιρόν τινα ἐν μοναξίᾳ καὶ περισυλλογῇ, τότε εἶναι πιθανώτερον ὅτι μετέβη παρὰ τοῖς σκηνίταις τῆς Ἐρήμου Ἀραβίας.

Καθ' ἡμᾶς ἡ τελευταία αὕτη εἰκασία εἶναι καὶ ἡ πιθανωτέρα. Ἡ κατὰ θείαν ἐπέμβασιν μεταστροφὴ τοῦ ζηλωτοῦ Φαρισαίου πρὸς τὸν Χριστόν, ὃν τέως ἐδίωκε τόσον λυσσωδῶς, ἔφερε τοιαύτην ἀνατροπὴν καὶ ἀναστάτωσιν ὅλων τῶν ἰδεῶν, βλέψεων καὶ ἀντιλήψεών του, ὁλοκλήρου τῆς ἰδεολογίας του, ὥστε οὐδόλως θὰ ἦτο παράδοξον ἂν ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην μιᾶς περιόδου ἡσύχου καὶ ἀπερισπάστου πνευματικῆς περισυλλογῆς, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐναρμονίσῃ τὰς ἰδέας του καὶ τὴν νοοτροπίαν του πρὸς τὴν νέαν ταύτην κατεύθυνσιν. Εἰς τὴν τοιαύτην ἀποχώρησιν πρὸς σκέψιν καὶ ψυχικὴν ἀνασύνταξιν ὁ Σαῦλος ἠκολούθει τὸ παράδειγμα οὐ μόνον τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἠλία, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς δημοσίας διακονίας Του «ἐφέρετο ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον» (Λουκ. δ'. 1).

Πόσον χρόνον διῆλθεν ὁ Σαῦλος ἐν Ἀραβίᾳ ἐπίσης δὲν γνωρίζομεν. Πάντως ἐντὸς τῆς τριετίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Δαμασκόν, ὅπου ἤρχισε πάλιν νὰ κηρύττῃ μετὰ παρρησίας τὸν Χριστὸν καὶ «συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ». Οὗτοι εἰς τὰς συζητήσεις ἐν ταῖς συναγωγαῖς μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατ' ἀντιπάλου τόσον δεινοῦ καὶ σοφοῦ, κατέφυγον εἰς τὸ ἔσχατον μέτρον μιᾶς ἡττημένης ὑποθέσεως («ἐπὶ τὸν ἰσχυρὸν συλλογισμόν», ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος) — τὴν δολοφονίαν του — καὶ συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ «ἐθνάρχου» (τοποτηρητοῦ) τοῦ Ἀρέτα, ὅστις καὶ αὐτὸς ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὸν Σαῦλον, παρε-

---

μεγάλας διαιρέσεις τῆς Ἀραβίας: α') Τὴν ***Εὐδαίμονα Ἀραβίαν,*** ἥτις περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν τριγωνικὴν χερσόνησον τὴν κειμένην μεταξὺ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου. β') Τὴν ***Πετραίαν Ἀραβίαν,*** ἥτις ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τὴν χερσόνησον τοῦ Σινᾶ καὶ ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἐπὶ τῆς γῆς Μαδιάμ, πρὸς βορρᾶν δὲ μέχρι τῆς Χαναάν γ') Τὴν ***Ἔρημον Ἀραβίαν,*** κειμένην πρὸς βορρᾶν τῶν δύο ἄλλων καὶ ἐκτεινομένην πρὸς βορρᾶν μέχρι Κοίλης Συρίας καὶ Μεσοποταμίας, καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Βαβυλωνίας.

(1) Ὅταν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὴν Δαμασκὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατεῖχε φρουρὰ καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Ἀρέτα, βασιλέως τῆς Πετραίας Ἀραβίας, ὅστις κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκεῖ τοῦ Σαύλου ἐζήτησε νὰ τὸν συλλάβῃ (Β'. Κορινθ. ια'. 32), εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὁ Σαῦλος, φεύγων ἐκ Δαμασκοῦ τὴν δίωξιν τῶν Ἰουδαίων, θὰ μετέβαινεν ὡς ἱεραπόστολος εἰς τὸ βασίλειον ἄρχοντος δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένου καὶ συμπράττοντος μετὰ τῶν **ἐν Ἱερουσαλὴμ θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν.**

φύλαττον τὰς πύλας τῆς πόλεως νυχθημερὸν ἵνα φονεύσουν αὐτόν. Ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη ἐγνώσθη εἰς τὸν Σαῦλον καὶ τοὺς μαθητάς· ὅθεν οὗτοι διὰ νυκτὸς τὸν κατεβίβασαν ἐντὸς κοφίνου ἀπὸ παραθύρου οἰκίας τινος ἐκτισμένης ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς πόλεως, καὶ οὕτω διέφυγεν.

***

Ἐκεῖθεν ἔστρεψε τὰ βήματά του πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἤθελε νὰ γνωρίσῃ τὸν Πέτρον, περὶ τοῦ ὁποίου πολλὰ βεβαίως εἶχεν ἀκούσει παρὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ ἀδελφῶν. Ἤθελε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ ἐπιφανοῦς μαθητοῦ, ὅστις εἶχε ζήσει ἐπὶ τρία συνεχῆ ἔτη εἰς καθημερινὴν συνάφειαν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ νέος Ἀπόστολος βεβαίως θὰ ᾐσθάνθη βαθύτατα τὴν διαφορὰν τῶν περιστάσεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας πρὸ τριῶν ἐτῶν εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως καὶ ἐκείνων, ὑφ᾽ ἃς ἤδη ἐπανήρχετο εἰς αὐτήν. Ἀντὶ τῆς προτέρας τιμῆς καὶ ὑπολήψεως, ἧς ἀπήλαυεν ὡς διακεκριμένος Φαρισαῖος καὶ ζηλωτὴς πατριώτης, ἤδη ἐγνώριζεν ὅτι θλίψεις καὶ διωγμοὶ τὸν ἀνέμενον ἐκ μέρους τῶν Φαρισαίων καὶ Ἑλληνιστῶν καὶ ἴσως ἐκ μέρους καὶ αὐτοῦ τοῦ σεβαστοῦ του διδασκάλου Γαμαλιήλ (1). Ἀλλὰ δὲν ἐδειλίασε διὰ τοῦτο. Εἰσῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα ὡς κεκηρυγμένος Χριστιανός, διότι μετ᾽ ὀλίγον τὸν εὑρίσκομεν «μετὰ παρρησίας κηρύττοντα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ λαλοῦντα καὶ συζητοῦντα πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς» (Πράξ. θ΄. 28, 29).

Ἐν πρώτοις ὅμως προσεπάθησε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν καὶ νὰ συνταυτισθῇ μὲ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ μαθητάς. Ἀλλ᾽ ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι τὸν ἐμίσουν, οὕτω καὶ οἱ Χριστιανοὶ τὸν ὑπωπτεύοντο καὶ τὸν ἐφοβοῦντο, «μὴ πιστεύοντες ὅτι ἐστὶ μαθητής», ἕως οὗ ὁ καλὸς καὶ θαρραλέος Βαρνάβας, ὁ «υἱὸς παρηγορίας» (Πράξ. δ΄. 36), καλλίτερον πληροφορημένος ἢ ὀξυδερκέστερος τῶν ἄλλων μαθητῶν, παραλαβὼν τὸν Σαῦλον ἔφερεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, καὶ διηγήθη πρὸς αὐτοὺς «πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαρρησιάσατο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ» (θ΄. 27). Οἱ δὲ Ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ τότε ἐδέχθησαν τὸν Σαῦλον ἀνεπιφυλάκτως εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτῶν καὶ «ἦτο μετ᾽ αὐτῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ εἰσερχόμενος καὶ ἐξερχόμενος»· ὄχι δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλ᾽ ὅταν μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας ἡ θαρραλέα ἐμφάνισις τοῦ τέως Φαρισαίου, συζητοῦντος καὶ κηρύττοντος τὸν Χριστόν, ἐξήγειρε τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ τὸν φονεύσουν, οἱ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀδελφοὶ τὸν ἐφυγάδευσαν εἰς Καισάρειαν.

Περὶ τῆς πρώτης ταύτης συναντήσεως τοῦ ἁλιέως τῆς Γαλιλαίας μετὰ τοῦ σκηνοποιοῦ τῆς Ταρσοῦ — τοῦ Ἀποστόλου τῆς Περιτομῆς μετὰ τοῦ Ἀποστόλου

(1) Τὸν Γαμαλιὴλ ἠθέλησε μία μεταγενεστέρα ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις νὰ ἀνακηρύξῃ Χριστιανόν, βαπτισθέντα μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (Φώτιος, Cod. 171, σελ. 199) ὁμοῦ μὲ τὸν υἱόν του Γαμαλιὴλ καὶ τὸν Νικόδημον. Αἱ Κλημεντιναὶ Ἀναγνωρίσεις (α΄. 65) λέγουσιν ὅτι ἦτο ἐν τῷ κρυπτῷ Χριστιανός. Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι ὅλως ἀστήρικτος καὶ ἀπίθανος. Τὰ Ἰουδαϊκὰ χρονικὰ λέγουσι ρητῶς ὅτι ὁ Γαμαλιὴλ ἀπέθανε Φαρισαῖος, οὐδεὶς δὲ Χριστιανὸς συγγραφεὺς τῶν πρώτων αἰώνων ἀναφέρει αὐτὸν ὡς Χριστιανόν.

τῶν Ἐθνῶν — ὀλίγας μόνον πενιχρὰς λέξεις εὑρίσκομεν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Αὐτὸς ὁ Παῦλος λέγει ἁπλῶς ὅτι ἐκτὸς τοῦ Πέτρου ἄλλον ἐκ τῶν Ἀποστόλων δὲν εἶδεν, εἰμὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου (Γαλάτ. α΄. 19). Βεβαίως ὁ Πέτρος θὰ διηγήθη εἰς τὸν νέον συνάδελφόν του πάντα τὰ γεγονότα τῆς ἐπὶ γῆς διακονίας τοῦ Κυρίου των καὶ τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ. Καὶ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν μετὰ πάσης βεβαιότητος ὅτι αἱ δεκαπέντε ἡμέραι τῆς στενῆς ταύτης ἐπικοινωνίας τῶν δύο κορυφαίων μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ ἦσαν δι᾽ ἀμφοτέρους πλήρεις ἁγίας τέρψεως καὶ ἀμοιβαίας παρηγορίας καὶ ἐνισχύσεως.

Πρὶν ἢ ὅμως διακοπῇ ἡ εὐχάριστος αὕτη συναναστροφὴ καὶ ἀναγκασθῇ ὁ Σαῦλος νὰ φύγῃ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔλαβε θεόθεν νέας ὁδηγίας. Ὁ ἴδιος ἀφηγεῖται πῶς, ἐνῷ προσηύχετο εἰς τὸ ἱερόν, ἦλθεν εἰς ἔκστασιν καὶ εἶδε τὸν Κύριον λέγοντα πρὸς αὐτόν: ***«Σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερουσαλήμ, διότι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ»*** (Πράξ. κβ΄. 18). Αὐτὸς ὅμως ἐδίστασε κατ᾽ ἀρχὰς νὰ συμμορφωθῇ καὶ ἔφερε τὴν ἀντίρρησιν ὅτι ὁ τρόπος, καθ᾽ ὃν εἶχε διώξει πρότερον τὴν ἐκκλησίαν ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιδοκιμασίας του εἰς τὴν θανάτωσιν τοῦ Στεφάνου τῷ ἐπέβαλλον ἀκριβῶς ἐκεῖ νὰ κηρύξῃ τὴν νέαν του πίστιν. Ἀλλ᾽ ἡ θεία φωνὴ τὸν διέκοψεν ἐπιτακτικώτερον: ***«Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰ ἐξαποστελῶ σε»***. Διὰ τρίτην ἤδη φορὰν τῷ ἐδήλου ὁ Κύριος ὅτι ἡ ἀποστολή του θὰ ἦτο νὰ ἐργασθῇ μεταξὺ τῶν Ἐθνικῶν.

Ἐνώπιον τοιαύτης ἐπιτακτῆς ἐντολῆς καὶ συντρέχοντος τοῦ ἀναβρασμοῦ τῶν Ἰουδαίων κατ᾽ αὐτοῦ, ὁ Σαῦλος τῇ συνδρομῇ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀδελφῶν κατῆλθεν εἰς Καισάρειαν, τὴν παραθαλασσίαν πρωτεύουσαν τῆς Ἰουδαίας, ὁπόθεν οἱ ἀδελφοὶ «ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσὸν» (Πράξ. θ΄. 30). Ὁ ἴδιος λέγει περὶ τοῦ ταξειδίου τούτου: «ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας» (Γαλάτ. α΄. 21), ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι καθ᾽ ὁδὸν ἐπεσκέφθη καὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Πάντως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γενέτειραν Ταρσὸν καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ἐπί τινα καιρόν.

Κατὰ τὴν διαμονὴν ταύτην ἀναμφιβόλως ἐνεκαινίασε τὴν νέαν του ἀποστολήν, κηρύττων πρὸς τοὺς Ἐθνικοὺς τῆς Κιλικίας. Βεβαίως ὡς Χριστιανὸς πλέον θὰ προῆλθεν εἰς συζητήσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας σοφοὺς τῶν σχολῶν τῆς Ταρσοῦ (1). Ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῶν ἐν Ταρσῷ Ἰουδαίων δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐσιώπησεν ὁ Σαῦλος. Τέλος, καὶ μεταξὺ τῶν ἐκεῖ συγγενῶν του βεβαίως θὰ εἰργάσθη, καὶ ὡς φαίνεται, οὐχὶ ἄνευ ἐπιτυχίας τινος, ἀφοῦ βραδύτερον ὁ ἐπ᾽ ἀδελφῇ ἀνεψιός του ἔσωσε τὴν ζωήν του (Πράξ. κγ΄. 16—22), ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου μετὰ τοῦ υἱοῦ της ἐπεστράφησαν πρὸς τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγον βραδύτερον βλέπομεν ὅτι ὑπῆρχον «ἀδελφοὶ» καὶ «ἐκκλησίαι» ἐν Κιλικίᾳ, ὅπου πρῶτος ὁ Παῦλος ἐκήρυξε τὸν Χριστόν, εἶναι εὔλογον τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν διαμονήν του ταύτην διὰ τοῦ κηρύγματός του ἔφερε πολλοὺς εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἵδρυσεν ἐκκλησίας ἐν τῇ γενετείρᾳ Κιλικίᾳ.

Ὁ Σαῦλος ἦτο ἤδη ἐνεργὸς ἐργάτης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, προσωπικῶς

(1) Διάφοροι Στωϊκοὶ τῆς Ταρσοῦ ἐφημίζοντο τότε διὰ τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος. Ὁ Ἀθηνόδωρος ἦτο διδάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου. Ὁ Νέστωρ ἐχρημάτισε διδάσκαλος τοῦ Τιβερίου.

γνωστὸς εἰς τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους καὶ εἰς τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ Δαμασκῷ μαθητάς. Εἰς τὰς Χριστιανικὰς ἐκκλησίας τῆς Ἰουδαίας ἦτο ἀκόμη ἄγνωστος προσωπικῶς («ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ»), ἀλλ᾽ ἡ φήμη του εἶχε πλέον ἀρχίσει νὰ διαδίδεται. Οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ Χριστιανοὶ ἤκουον ὅτι «ὁ ποτὲ διώκων ἡμᾶς νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἥν ποτε ἐπόρθει» καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν (Γαλάτ. α΄. 22, 23).

('Ακολουθεῖ)

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΦΑΝΤΑΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΩΤΕΡΑΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

[συνέχεια καὶ τέλος]

Ε΄.

Τὸ δόγμα τῆς ἐξελίξεως τῆς θρησκείας.

Ἡ λεγομένη «Ἀνωτέρα Κριτική», ἀναγκασθεῖσα, παρὰ τὴν θέλησίν της, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀρχικήν της θεωρίαν ὡς πρὸς τὴν ὄψιμον χρησιμοποίησιν γραπτῶν σημείων διὰ φιλολογικὰς συγγραφὰς ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Μωϋσέως, ὠχυρώθη ὄπισθεν τοῦ δόγματος τῆς ***Ἐξελίξεως***. Ἡ ἐξέλιξις ἀληθῶς παρατηρεῖται ὄχι μόνον εἰς τὴν ὑλικὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἔλαβε χώραν ἐξέλιξις εἰς τὰ ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἰδέας, εἰς τὰ θεολογικὰ δόγματα, καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς ἰδέας. Ἐὰν ἐγνωρίζομεν τῆς ἐξελίξεως ταύτης τὸν νόμον ἢ κανόνα, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν της καὶ νὰ γνωρίζωμεν ποῖον ἐκ τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων ὑπῆρξεν ἀρχαιότερον καὶ ποῖον νεώτερον.

Οἱ «Ἀνώτεροι Κριτικοὶ» ἀξιοῦν ὄχι μόνον ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνακάλυψις τοῦ νόμου τούτου, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸν ἀνεκάλυψαν ἤδη. Αὐτοὶ γνωρίζουν ἀκριβῶς πῶς ἐξειλίχθησαν αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ συνεπῶς δύνανται νὰ προσδιορίσουν τὴν σχετικὴν ἀρχαιότητα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἰδέας. Μερικαὶ ἰδέαι περὶ ἱερατείου καὶ περὶ ναοῦ, μᾶς λέγουν, εἶναι ἀρχαιότεραι ἀπὸ ἄλλας· συνεπῶς ἐὰν ὑπάρχουν συγγράμματα, τὰ ὁποῖα δὲν συμφωνοῦν μὲ τὰς θεωρίας ταύτας τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς», αὐτὰ πρέπει ***νὰ γίνουν σύμφωνα*** διὰ τῆς ***ἀλλοιώσεως τῶν παραδεδεγμένων χρονολογιῶν!*** Τοιουτοτρόπως ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ «Ἀνωτέρα Κριτικὴ» πιστεύει, γίνεται ὁ γνώμων, ἡ λυδία λίθος, διὰ τῆς ὁποίας προσδιορίζεται ἡ ἀρχαιότης καὶ ἡ αὐθεντικότης πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας. Ἐν προκειμένῳ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὡρισμέναι ἀντιλήψεις προηγήθησαν ἄλλων, ὅτι αἱ περὶ ἱερατείου καὶ ἱεροῦ ἀντιλήψεις τῶν Ἰσραηλιτῶν δὲν ἀνεφάνησαν παρὰ τῷ Ἑβραϊκῷ λαῷ, καθ᾽ ὃν τρόπον παριστᾷ ἡ Π. Διαθήκη. Ὁσάκις δὲ βιβλίον ἢ χωρίον τι τῶν ἱερῶν κειμένων δὲν εὑρίσκεται σύμφωνον πρὸς τοὺς κανόνας τούτους τῆς Ἀνωτέρας Κριτικῆς, ἐκλαμβάνει τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν ὅτι αἱ χρονολογίαι τῆς

Γραφῆς εἶναι λανθασμέναι καὶ ὅτι πρέπει νὰ μεταβληθοῦν. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ Εὐρωπαῖος κριτικός, ὅστις γράφει ἐν μέσῳ βιβλιοθήκης ἐξ ἐντύπων βιβλίων, νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν νοοτροπίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀρχαίου κόσμου τῆς Ἀνατολῆς; Τί τὸ κοινὸν μεταξὺ τῶν σκέψεων τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος τοῦ ἑνὸς διαφέρει τοῦ κόσμου τοῦ ἑτέρου.

Ἡ λεγομένη «Κριτικὴ Προϋπόθεσις» εἶναι ἀναστροφὴ τῆς γνησίας ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐρεύνης. Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν κατὰ ποίαν σειρὰν ἐνεφανίσθησαν τὰ φαινόμενα, διὰ νὰ δογματίσωμεν περὶ τοῦ νόμου, καθ᾽ ὃν ἐξειλίχθησαν. Μόνον ὅταν ἐξακριβώσωμεν ποῖαι μορφαὶ ζωῆς ἢ ὕλης διεδέχθησαν ἀλλήλας καὶ κατὰ ποίαν σειράν, δυνάμεθα νὰ ἀνακαλύψωμεν τὸν νόμον, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν ἡ ἐμφάνισίς των. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναστρέψωμεν τοὺς ὅρους καὶ νὰ καθορίσωμεν τὰ φαινόμενα ἐξ ὑποθετικοῦ τινος νόμου ἐξελίξεως.

Ἀλλ᾽ οἱ «Ἀνώτεροι» κριτικοὶ τῆς Π. Διαθήκης τοῦτο ἀκριβῶς ἐζήτησαν νὰ πράξουν, ἀξιοῦντες ὅτι γνωρίζουν ἀκριβῶς πῶς ἀνεπτύχθησαν αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ πῶς διεμορφώθησαν αὗται κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ ὅτι ἑπομένως δύνανται νὰ καθορίσουν ἀκριβῶς τὴν σχετικὴν χρονολογίαν ἑκάστης αὐτῶν.

Ὡρισμέναι ἀντιλήψεις περὶ ἱερατείου καὶ ναοῦ, μᾶς λέγουν οἱ Κριτικοί, εἶναι ἀρχαιότεραι ἄλλων. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ Ἀαρωνικὸν ἱερατεῖον πρέπει νὰ ἐξειλίχθῃ ἐξ ἀρχαιοτέρου Λευϊτικοῦ συστήματος, ἡ δὲ κωδικοποίησις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου πρέπει νὰ ἐγένετο μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Προφητικοῦ συστήματος καὶ ὄχι πρὸ αὐτοῦ — δηλαδὴ ὁ Νόμος ἐδόθη μετὰ τοὺς Προφήτας, ὄχι πρὸ τῶν Προφητῶν. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην οἱ Κριτικοί, ὡς ἄλλοι Προκροῦσται, ἠλλοίωσαν τὰς παραδεδεγμένας χρονολογίας καὶ ἠκρωτηρίασαν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, διὰ νὰ τὰ κάμουν σύμφωνα μὲ τὰς θεωρίας των. Μὲ ἄλλους λόγους ἐτακτοποίησαν ἐπὶ ὅλως νέων βάσεων τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ βιβλία, συμφώνως πρὸς τὰ νέα φῶτα τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς», λαμβάνοντες ὡς δεδομένον, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐφαντάσθησαν αὐτοὶ ὡς τὴν φυσικὴν σειρὰν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἰδεῶν, ἦτο καὶ ἡ πραγματικὴ σειρά.

Ἀλλ᾽ ἐδείξαμεν ἤδη ὡς πρὸς τὴν δῆθεν «ἀγραμματοσύνην» τῆς Μωσαϊκῆς ἐποχῆς τί ἀπήντησεν ἡ ἀρχαιολογία. Ὅταν δὲ ἀνακαλυφθῇ καὶ ὁ λειτουργικὸς Κῶδιξ τῆς Βαβυλωνίας, ὑπάρχει πᾶσα πιθανότης ὅτι καὶ ἡ θεωρία τῆς προτεραιότητος τοῦ Λευϊτικοῦ ἱερατείου ἀπέναντι τοῦ Ἀαρωνικοῦ, δὲν θὰ λάβῃ εὐνοϊκώτερον τέλος ἀπὸ τὸ δόγμα ὅτι οἱ Προφῆται προηγήθησαν τοῦ Νόμου.

Τῇ ἀληθείᾳ, ὁλόκληρος ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς ὑποτιθεμένου νόμου ἐξελίξεως εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν κοσμικὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου τῆς Ἀνατολικῆς στηρίζεται ἐπὶ ἑνὸς τεραστίου λάθους. Ἡ ἀρχαιολογία μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ Μωσαϊκὴ ἐποχή, ἀντὶ νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν χαραυγὴν τοῦ ἀρχαίου Ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, ἀνήκει τοὐναντίον εἰς τὴν παρακμὴν αὐτῆς. Ὁ Ἑβραῖος νομοθέτης περιεστοιχίζετο πανταχόθεν ἀπὸ τὰς ἐπιρροὰς ἑνὸς ἐκφυλιζομένου πολιτισμοῦ. Τὰ θρησκευτικὰ συστήματα καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι εἶχον διαδεχθῇ ἀλλήλας ἐπὶ ὁλοκλήρους αἰῶνας. Εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, ἐπεκράτει ἐπὶ Μωϋσέως

ἐκφυλισμὸς μᾶλλον ἢ ἀνάπτυξις, ὀπισθοδρόμησις μᾶλλον ἢ πρόοδος. Ἡ πραγματικὴ ὅθεν κατάστασις τοῦ τότε Ἀνατολικοῦ κόσμου, ὡς μᾶς τὴν ἀπεκάλυψεν ἡ ἀρχαιολογία, δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τοῦ νόμου τῆς Ἐξελίξεως, τὸν ὁποῖον ὠνειροπόλησεν ἡ «Ἀνωτέρα Κριτική».

Τῇ ἀληθείᾳ, αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Κρήτῃ ἐγελοιοποίησαν ἅπαξ διὰ παντὸς τὴν ἀξίωσιν τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς», ὅπως καθορίζῃ τὰ χρονολογικὰ ἢ τὰ ἱστορικὰ ζητήματα, συμφώνως πρὸς τὰς περὶ ἐξελίξεως θεωρίας αὐτῆς. Προχθὲς ἀκόμη μᾶς διεβεβαίουν οἱ κριτικοὶ ὅτι ὁ Αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς ἦτο ἀνύπαρκτος, ἢ μόλις ἤρχιζε νὰ διαμορφοῦται πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τετάρτης Δυναστείας — ὅτι χρονικὰ τῆς «προϊστορικῆς» ἐκείνης ἐποχῆς δὲν ὑπῆρχον—καὶ ὅτι οἱ βασιλεῖς, τῶν ὁποίων τὴν ὕπαρξιν ἀνήγαγεν ἡ παράδοσις εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἦσαν «πλάσματα ἡμιμυθώδη» τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων.

Καὶ ὅμως τὰ «ἡμιμυθώδη» ἐκεῖνα πλάσματα ἀπεκαλύφθησαν ὡς πραγματικοὶ μονάρχαι, ἀκμάσαντες ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ καὶ αἴγλῃ ἑνὸς μεγάλου αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ τάφοι των καὶ τὰ δημόσια ἔργα των ἦσαν μεγαλοπρεπῆ, ἡ τέχνη των προηγμένη, ἡ πολιτικὴ των ὀργάνωσις ἀρτία. Ὄχι μόνον δὲ ἦτο γνωστὸν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀλφάβητον καὶ ἡ τέχνη τοῦ γράφειν, ἀλλὰ καὶ ἡ «τρέχουσα γραφὴ» ἦτο ἐν κοινῇ χρήσει παρ᾽ αὐτοῖς. Ἐτηροῦντο χρονολογικοὶ κατάλογοι δι᾽ ἕκαστον ἔτος, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ ὕψος τοῦ Νείλου ἀνεγράφετο ἑκάστοτε ἐν λεπτομερείᾳ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μένες ὁ πολιτισμὸς ἦτο ἐπίσης προηγμένος ὅσον ἦτο ὑπὸ τοὺς Φαραὼ τῆς Τετάρτης Δυναστείας. Ἡ ἐφαρμογὴ ὅθεν τῶν κανόνων καὶ θεωριῶν τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς» εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου ἀπέτυχεν οἰκτρῶς.

Ἀλλ᾽ οὔτε ὑπῆρξεν ἐπιτυχεστέρα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου Θαλάσσης, καὶ τὰς παραλίας καὶ τὰς νήσους, αἵτινες βραδύτερον ὑπῆρξαν Ἑλληνικαί. Ἐκεῖ, κατὰ τοὺς «Ἀνωτέρους» Κριτικούς, μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἐπεκράτει τὸ σκότος μιᾶς βαρβάρου καὶ ἀγραμμάτου καταστάσεως. Τὰς παραδόσεις, αἵτινες εἶχον ἐπιζήσει ἐκ παλαιοτέρας ἐποχῆς, οἱ Κριτικοὶ μᾶς ἐπαρουσίαζον ὡς μύθους καὶ πλάσματα τῆς φαντασίας, καὶ μᾶς ἔλεγον, ὅτι ἡ πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἱστορία τοῦ Αἰγαίου οὐδέποτε θὰ ἐξιχνιάζετο, διότι τοιαύτη ἱστορία οὐδέποτε ὑπῆρξεν. Ἡ γραφή, μᾶς διεβεβαίουν, ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ᾽ ἣν πρῶτον διεμορφώθησαν τὰ Ὁμηρικὰ Ἔπη, ἡ δὲ Τέχνη ἀνεπήδησεν ἀρτία εἰς τὸ μέσον (δίκην Ἀθηνᾶς ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς) κατὰ τὴν θυελλώδη ἐποχὴν τῶν Περσικῶν πολέμων. Ὁ Κριτικός, ὀχυρούμενος ὄπισθεν τοῦ ἐπιχειρήματος τῆς «ἐλλείψεως ἀποδείξεων», καὶ τῆς θεωρίας τῆς ὀψίμου ἀνευρέσεως τῆς τέχνης τοῦ γράφειν, ἦτο ἥσυχος, ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι τὰ ἀρνητικά του συμπεράσματα ἦσαν ἀνεπίδεκτα διαψεύσεως καὶ ὅτι ἡ μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένη ὡς γνησία ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῶν Ἑλληνίδων χωρῶν, εἶχεν ἐξορισθῇ διὰ παντὸς εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Μύθου.

Ἀλλ᾽ ἡ ἀφύπνισις ἐπῆλθε ραγδαία. Ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Κριτικοῦ ἐφωράθη ὅτι δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας του ἀγνοίας, ἡ δὲ «ἔλλειψις ἀποδείξεων»

ἁπλῶς ἡ ἔλλειψις πληροφορίας ἐκ μέρους τοῦ ἰδίου. Ἡ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου ἐν Κρήτῃ ἐπετέλεσε περισσότερα εἰς τὸ διάστημα τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν, παρ' ὅ,τι κατώρθωσαν αἱ μελέται καὶ οἱ κανόνες τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς» ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα. Τὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον εἶχεν αὕτη ἀνεγείρει, κατέπεσεν ὥς τις οἰκία ἐκ παιγνιοχάρτων, μὲ αὐτὸ δὲ κατεκρημνίσθησαν καὶ αἱ θεωρίαι περὶ ἐξελίξεως, τὰς ὁποίας μὲ τόσην πεποίθησιν ὑπεστήριζεν.

Ὄχι μόνον ἀνεκαλύψαμεν ὅτι αἱ περὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς δόξης τοῦ Μίνωος παραδόσεις ἦσαν πραγματικότης, ἀλλ' ἐμάθομεν καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς δὲν ἦτο προϊὸν μιᾶς τοπικῆς αὐτοεξελίξεως, ἀλλὰ μία Ἀναγέννησις, ἐπίσης πραγματική, ὅσον ἦτο καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἀναγέννησις τῶν καλῶν τεχνῶν τοῦ 15ου αἰῶνος. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωϋσέως ἦτο ἐφάμιλλος τοῦ πολιτισμοῦ τῶν συγχρόνων Αἰγυπτίων. Αἱ ἀρχιτεκτονικαί τῶν ἀντιλήψεις καὶ ἰδέαι ἦσαν λίαν προηγμέναι· ἡ Κεραμικὴ των τέχνη καὶ ἡ διὰ ψηφιδωτῶν διακοσμητικὴ ἦσαν ἔργα πρώτης τάξεως. Τὴν δὲ τέχνην των τῆς ἐγχαράξεως τῶν πολυτίμων λίθων δὲν ὑπερτέρησεν οὐδὲ ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς μεταγενεστέρας Ἑλλάδος. Μάλιστα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωϋσέως ἡ τέχνη τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ παρακμάζῃ· παράξενα· σχέδια καὶ σχήματα εἶχον ἀντικαταστήσει τὰ προϊόντα τῆς γνησίας Ἑλληνικῆς καλαισθησίας, εἰς τὰ ἀντικείμενα τοῦ συρμοῦ.

Ὅσον διὰ τὴν δῆθεν «ἀγραμματοσύνην» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰς μόνην τὴν Κρήτην, ὑπῆρχον τρεῖς (ἂν ὄχι τέσσαρες) μορφαὶ γραφῆς, ἀνεκαλύφθησαν δὲ ἴχνη τῆς χρήσεως αὐτῶν καὶ ἐν Βοιωτίᾳ καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Τρῳάδος. Γραφικὴν ὕλην παρεῖχε ἑκάστη χώρα ἰδίαν, ἡ Βαβυλωνία τὰς ἐξ ἀργίλλου πινακίδας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐχαράσσοντο οἱ σφηνοειδεῖς χαρακτῆρες, ἡ Αἴγυπτος τὸν πάπυρον, ἀνευρίσκονται δὲ καὶ ἴχνη «τρεχούσης» γραφῆς γεγραμμένης διὰ μελάνης ἐπὶ κεράμων. Τῆς πλουσίας ταύτης παιδείας καὶ πολυτελείας ἑνὸς ἀνεπτυγμένου πολιτισμοῦ ἀπελάμβανον αἱ νῆσοι καὶ τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Μεσογείου, αἰῶνας ὁλοκλήρους πρὸ τοῦ νὰ ἔλθῃ ὁ Ὅμηρος νὰ ψάλῃ τὸ περασμένον μεγαλεῖον τοῦ πολιτισμοῦ τούτου, ἢ νὰ ἀναλάβῃ πάλιν καὶ συνεχίσῃ τὸ ἔνδοξον παρελθὸν ὁ καθαρῶς Ἑλληνικὸς πολιτισμός. Ἡ «ἐξέλιξις», τὴν ὁποίαν ἐφαντάσθη ἡ «Ἀνωτέρα Κριτική», ἡ ἀνάπτυξις ἐκ μιᾶς καταστάσεως βαρβάρου καὶ ἀγραμμάτου καὶ ἐξ ἀμόρφων καὶ πρωτογόνων ἀρχῶν τῆς Τέχνης, ἀπεδείχθη ἁπλῶς ὄνειρον καὶ τίποτε περισσότερον.

Τὸ νὰ θελήσῃ τις ὅμως νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ἔργον τῆς Κριτικῆς ἐπιστήμης ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἄγονον, θὰ προέδιδε προκατάληψιν, ἂν ὄχι ἀνειλικρίνειαν. Τοὐναντίον συνετέλεσεν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας. Ἀρκεῖ νὰ συγκρίνωμεν μίαν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὡς ἐγράφετο πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν, μὲ τὴν αὐτὴν ἱστορίαν ὡς γράφεται σήμερον ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν ὁποῖος ὄγκος ἀνακριβειῶν ἔπρεπε νὰ ἀποσκορακισθῇ.

Τὸ λάθος τῆς «Κριτικῆς» ἔγκειτο εἰς τὸ ὅτι ἐπίστευσεν ὅτι ἀφ' ἑαυτῆς, ἄνευ ἄλλης βοηθείας, ἠδύνατο νὰ λύσῃ ὅλα τὰ προβλήματα τῆς ἱστορίας. Καὶ τὸ απο-

τέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς μεθόδου ἐσφαλμένης, στηριζομένης ἐπὶ προϋποθέσεων καὶ θεωριῶν στερουμένων βάσεως, ἡ τελεία περιφρόνησις τῆς παραδόσεως, καὶ ἡ παράβλεψις τῶν γεγονότων τῆς ἀρχαιολογίας, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸν μόνον ἐπιστημονικὸν πῆχυν, διὰ τοῦ ὁποίου δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὴν ἀλήθειαν τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος.

Ἐντὸς ὅμως τοῦ νομίμου κύκλου τῆς φιλολογίας τὸ ἔργον τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης ὑπῆρξε γόνιμον. Ἐξ αὐτῆς ἐδιδάχθημεν πολλὰ πράγματα περὶ τῶν κειμένων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ἠγνόουν οἱ πατέρες μας. Πρὸ παντὸς δὲ ἔχομεν καλλιτέραν καὶ εὐρυτέραν ἀντίληψιν καὶ αὐτῶν τῶν κειμένων καὶ τῆς φιλολογίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνάγονται.

Καὶ οὐδὲν ἄλλο ἂν δὲν εἶχε κατορθώσει ἡ Κριτική, μᾶς ἠνάγκασε νὰ ἐμβαθύνωμεν περισσότερον εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Γραφῆς ἀναμεταξύ των, καὶ νὰ μὴ μείνωμεν ἱκανοποιημένοι πρὶν ἢ ἀνακαλύψωμεν τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν σχέσιν τῶν ὅσα γράφει, πρὸς τὸ πλαίσιον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιβάλλονται.

Ἐν τούτοις, μεταξὺ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου ἐν τῇ συντάξει τῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς διακηρύξεως τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς», ὅτι αἱ Ἑβραϊκαὶ Γραφαὶ γέμουν μύθων, ἱστορικῶν ἀνακριβειῶν, εὐσεβῶν παραποιήσεων, καὶ ἐγγράφων ψευδῶς χρονολογημένων, ἡ ἀπόστασις εἶναι μεγάλη. Πέραν ἑνὸς σημείου τὰ συμπεράσματα τῆς Κριτικῆς ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰ ἄρθρα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως: Ἡ Καινὴ Διαθήκη ὄχι μόνον προϋποθέτει τὴν Π. Διαθήκην, ἀλλὰ καὶ στηρίζεται ἐπὶ ταύτης· ὅθεν αἱ μέθοδοι καὶ ἀρχαὶ τῆς Κριτικῆς, διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζει ὡς μύθους καὶ παραισθήσεις εὐπίστων Ἀνατολιτῶν τὰς ἐξιστορήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, θὰ κατέληγον εἰς ἀνάλογα συμπεράσματα, ἐφαρμοζόμεναι καὶ εἰς τὴν Νέαν Διαθήκην.

Ἡ Κριτικὴ διακηρύττει ὅτι δὲν ἐξετάζει τὸ ἀφῃρημένον ζήτημα, τοῦ δυνατοῦ ἢ μὴ δυνατοῦ τῶν θαυμάτων. Κατὰ πλάγιον ὅμως τρόπον πράττει τοῦτο, ὑποσκάπτουσα καὶ ἀμφισβητοῦσα τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν ἀφηγήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστορεῖται τὸ θαῦμα. Μάλιστα ἡ παρουσία ἑνὸς θαύματος εἴς τι χωρίον ἢ ἀφήγησιν ἀποτελεῖ διὰ τοὺς κριτικοὺς λόγον ἐπαρκῆ πρὸς ἀπόρριψιν τῆς ἀφηγήσεως, ἢ τοὐλάχιστον πρὸς «ὑποψιασμὸν» τῆς ἀξιοπιστίας τῶν μαρτυρούντων περὶ αὐτῆς. Τόσον μάλιστα ζῆλον ἀναπτύσσουν εἰς τὴν κατάρριψιν τῆς αὐθεντίας τῶν χωρίων, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος περὶ θαυμάτων, ἐν τῇ Π. καὶ Νέᾳ Διαθήκῃ, ὥστε διερωτᾶταί τις ἂν θὰ ἐπεδείκνυον τόσην δραστηριότητα, ἐὰν ἔλειπον τὰ θαύματα. Δὲν παρατηροῦμεν τοιοῦτον κριτικὸν ζῆλον, προκειμένου περὶ τοῦ Κορανίου τῶν Μωαμεθανῶν.

Ἀλλ' ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ ζήτημα τῶν θαυμάτων, δικαιούμεθα νὰ ἀξιώσωμεν ἐπὶ ἑνὸς σημείου σαφῆ ἀπάντησιν παρὰ τῶν συνηγόρων τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς», ὅσοι εἰσέτι ἐμμένουν εἰς τὴν ἱστορικὴν πίστιν τῆς Χριστιανωσύνης. Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἐπεκαλοῦντο τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἰς ἀπόδειξιν τῆς θεότητος Αὐτοῦ. «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς», εἶπεν ὁ Κύριος ἡμῶν, «διότι αὗται εἶναι αἱ μαρτυροῦσαι περὶ Ἐμοῦ». Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην προεικο-

νίσθη καὶ προεφητεύθη ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, ἡ ἀνάστασις καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ (Λουκ. κδ΄. 25—27), καὶ ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐστήριξεν ὁ Κύριος τὴν ἀξίωσιν Αὐτοῦ τοῦ νὰ γίνῃ πιστευτός.

Ὀρθῶς ἔλεγε ταῦτα ὁ Κύριος ἡμῶν; Ἢ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τὸν «Κριτικὸν» τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅταν μᾶς λέγει ὅτι τὸ νὰ προσπαθῇ τις νὰ ἀνακαλύψῃ Μεσσιανικὰς προφητείας ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἠννόουν τὴν φρᾶσιν ταύτην ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία Του, εἶναι χίμαιρα τοῦ παρελθόντος;

Δὲν δυνάμεθα νὰ δουλεύσωμεν δύο Κυρίους. Ἢ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐν τῷ 53ῳ Κεφαλαίῳ τοῦ Ἠσαΐα ἔχομεν ἀληθῆ σκιαγράφησιν τοῦ Χριστοῦ, ἢ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἔκαμε λάθος, ἡ δὲ σκιαγράφησις ἐκείνη ὑπῆρξε προσθήκη μεταγενεστέρας χειρός. Οἱ λόγοι τοῦ πρωθιερέως Λίδδον ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς «Ἀνωτέρας Κριτικῆς», περὶ τῆς προελεύσεως τῆς Πεντατεύχου, εἶναι καὶ εἰς τοῦτο ἐφαρμόσιμος: «Πῶς συμβιβάζεται μία τοιαύτη ὑπόθεσις μὲ τὴν αὐθεντίαν Ἐκείνου, ὅστις τόσον ἐπισήμως συνέστησεν εἰς ἡμᾶς τὰ Βιβλία τοῦ Μωϋσέως; Ἐκείνου τὸν Ὁποῖον οἱ Χριστιανοὶ πιστεύουν πάρα πολὺ σοφὸν ἢ ὥστε νὰ ἀπατηθῇ ὁ ἴδιος, παρὰ πολὺ δὲ ἀγαθὸν ἢ ὥστε νὰ ἀπατήσῃ τὰ πλάσματά Του;»

ΤΕΛΟΣ

Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

περὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς θεοπνευστίας

Ἀναγνώστης τοῦ «Ἀστέρος τῆς Ἀνατολῆς» ἐδήλωσε τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν περὶ τῶν Γραφῶν μαρτυρίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Βᾳ ἐπιστολῇ: ***«Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος»***, ὅπερ κατὰ λέξιν σημαίνει «***πᾶν μέρος τῆς Γραφῆς...***», ὅθεν καὶ ὀρθῶς μετεφράσθη «***ὅλη ἡ Γραφὴ εἶναι θεόπνευστος***», κτλ. Ἡ δὲ ἀπορία ἦτο «κατὰ πόσον ἡ μαρτυρία αὕτη δύναται νὰ περιλαμβάνῃ ***καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην,*** ἀφοῦ αὕτη ἀκόμη δὲν εἶχε γραφῆ».

Ἀλλὰ μεγάλη πλάνη εἶναι νὰ νομίζῃ τις ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀκόμη τότε δὲν εἶχε γραφῆ· διότι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἡ Β΄ πρὸς Τιμόθεον ἐγράφη ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν δευτέραν φυλάκισιν τοῦ Ἀποστόλου, ἥτις ἐγένετο τῷ 66 μ. Χ. (ἢ κατά τινας τῷ 68). Μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ***ὅλα τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης*** ἦσαν γεγραμμένα, ἐξαιρέσει μόνον τῶν τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου· οὕτως ἡ μαρτυρία καλύπτει εὐλόγως πάντα τὰ λοιπά, οὐδεὶς δὲ θὰ τολμήσῃ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ θεόπνευστον τῶν τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν καὶ ὁ ἰδιαιτέρως εἰς Αὐτὸν ἀγαπητός.

Ἂς μὴ νομίσῃ δέ τις ὅτι ἂν καὶ ἐγράφησαν ἐγκαίρως τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅμως δὲν ἦσαν κοινὰ ὡς τὰ τῆς Παλαιᾶς· διότι αἱ ἐκκλησίαι ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἔσπευδον νὰ ἀποκτῶσιν ἀντίγραφα τῶν βιβλίων τούτων. Ἤδη περὶ τὸ ἔτος 57 μ. Χ. ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, γράφων τὴν Β΄. πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν του, ἀναφέρει τὸν συνέκδημον αὐτοῦ Λουκᾶν, τόσον γνωστὸν ὄντα, ὥστε δὲν εἶχεν ἀνάγκην οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ νὰ εἴπῃ, καὶ ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ διὰ τῶν ἑξῆς λίαν σημαντικῶν: «Ἐπέμψαμεν δὲ μετ᾿ αὐτοῦ (τοῦ Τίτου) τὸν ἀδελφόν, τοῦ ὁποίου ὁ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἔπαινος γίνεται κατὰ πάσας τὰς ἐκκλησίας» (Κορ. Β΄. η΄. 18). Τόση ἦτο ἡ προθυμία καὶ ἡ σπουδὴ τῶν Χριστιανῶν νὰ ἔχωσι τὰς Γραφὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὥστε ὁ Λουκᾶς ἐγένετο πασίγνωστος μεταξὺ αὐτῶν, ἐπειδὴ ἐφρόντιζον νὰ ἔχωσιν ἀντίγραφον τοῦ Εὐαγγελίου του, εἰ καὶ τοῦτο ἀνέκαθεν εἶχε γραφῆ πρὸς ἰδιαιτέραν ὠφέλειαν καὶ στήριξιν τοῦ ἡγεμόνος Θεοφίλου. Συμπεραίνομεν λοιπὸν ἀνενδοιάστως ὅτι ἡ ἐν λόγῳ μαρτυρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, διδομένη κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ μαρτυρικοῦ του θανάτου, περιλαμβάνει καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Ξ. Π. Μόσχου

ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ ΑΝΕΞΙΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἐνῷ ὁ Ρωμαιοκαθολικὸς τύπος καὶ ἐδῶ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξακολουθεῖ νὰ κηρύττῃ urbi et orbi ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία εὑρίσκεται ἐν διωγμῷ ἐν Ἑλλάδι, διότι ἀπηγορεύθη εἰς τὰ Ἑλληνόπαιδα νὰ λαμβάνουν τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσίν των εἰς τὰ ξένα σχολεῖα, εἰς δὲ τοὺς Οὐνίτας ἱερεῖς ἀπηγορεύθη νὰ περιφέρωνται ἐν περιβολῇ Ὀρθοδόξων ἱερέων, ὁ Παπισμὸς ἐξακολουθεῖ νὰ δίδῃ εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ἁπτὰ δείγματα τοῦ ***πῶς ἐννοεῖ αὐτὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν.*** Ἐκτὸς τῆς σκανδαλώδους ἀναμίξεώς του εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς νήσου Μάλτας, περὶ ἧς ἐγράψαμεν ἤδη, ἐκτὸς τοῦ διωγμοῦ, ὃν κατορθώνει μέχρι σήμερον νὰ ἀσκῇ διὰ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν ἐν Ἱσπανίᾳ κατὰ παντὸς ἑτεροδόξου, ἐκτὸς τόσων καὶ τόσων ἄλλων ἀφανεστέρων περιπτώσεων ἁπανταχοῦ τῆς γῆς, ὅπου ζητεῖ, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώνῃ, νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἄλλων δογμάτων τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς λατρείας των, ἔχομεν νέον τρανὸν παράδειγμα τὴν ἀντίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤρχισε πάλιν νὰ ἐκδηλοῖ τὸ Βατικανὸν κατὰ τῆς μελετωμένης ἐπισκέψεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας, ποῦ νομίζετε; Εἰς τοὺς ἁγίους τόπους τῆς Παλαιστίνης!

Οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν θὰ ἐνθυμῶνται βεβαίως ὅτι πέρυσιν ὁ πρωθιεράρχης τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας ἔφθασε μέχρις Ἀθηνῶν, μεταβαίνων καὶ αὐτὸς εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, ὅπως ὅλοι οἱ Χριστιανοί, οἱ ἔχοντες τὰ μέσα μιᾶς τοιαύτης ἐκδρομῆς· ἀλλ᾿ ἕνεκα τοῦ ὑπὸ τοῦ Πάπα ἐγερθέντος θορύβου, ἔδωκε τόπον τῇ ὀργῇ καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα μὴ θεωρηθῇ ὡς προκαλῶν διενέξεις καὶ δυσαρεσκείας μεταξὺ Χριστιανῶν. Τὴν Χριστιανικὴν ταύτην πρᾳότητα καὶ ἀνιδιοτέλειαν ἐξέλαβεν ὁ Πάπας ὡς ἀδυναμίαν. Διὰ τοῦτο πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν

πάλιν τὸ Βατικανὸν (διὰ τοῦ πρακτορείου Ρώϋτερ), ἐπὶ τῇ εἰδήσει ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας ἐφέτος θὰ ἐκδράμῃ καὶ πάλιν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον ὡς φιλοξενούμενος ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ τοῦ Ἀμερικανοῦ βαθυπλούτου Μόργκαν καὶ πιθανῶς αὐτὴν τὴν φορὰν θὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παλαιστίνην, ἐκφράζει πρὸς τὸν κόσμον σύμπαντα τὴν ἐπὶ τούτῳ δυσφορίαν του καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ματαιωθῇ καὶ πάλιν ἡ ἐπίσκεψις αὕτη. Τὸ Βατικανὸν μάλιστα (κατὰ τηλεγράφημα ἐκ Ρώμης πρὸς τὸν παρισινὸν «Χρόνον») προέβη καὶ εἰς διπλωματικὰ διαβήματα παρὰ τῇ Ἀγγλικῇ Κυβερνήσει, ὅπως παρεμποδισθῇ τὸ ταξείδιον τοῦτο τοῦ Ἄγγλου ἀρχιεπισκόπου! Ὁ δὲ λόγος τῆς δυσφορίας καὶ ἀντιδράσεως ταύτης ποῖος εἶναι; Διότι ὁ Ἄγγλος ἀρχιεπίσκοπος φυσικῷ τῷ λόγῳ θὰ γίνῃ δεκτὸς ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ τῶν Ἀγγλικῶν ἀρχῶν μὲ τὰς τιμάς, αἵτινες ἀνήκουν εἰς τὸ ἀξίωμά του, καὶ τοῦτο θὰ μειώσῃ τὸ γόητρον τοῦ Πάπα παρὰ τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ προσηλύτοις τοῦ Παπισμοῦ! Φοβεῖται τουτέστι τὸ Βατικανὸν μήπως ἡ τοιαύτη ἐπίσκεψις τοῦ Ἄγγλου ἀρχιεπισκόπου κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ὀρθοδόξου Πάσχα ἐξυψώσῃ τὸ κῦρος τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀπέναντι τῆς Ἁγίας Ἕδρας. Προστίθεται ὅτι οἱ κύκλοι τοῦ Βατικανοῦ φρονοῦν ὅτι οἱ Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι, μισοῦντες τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἔχοντες συμφέρον, ἐργάζονται ὅπως εἰσαγάγουν τοὺς Ἀγγλικανοὺς εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους!

Ὡσεὶ οἱ Ἅγιοι Τόποι δὲν εἶναι κοινὸν προσκύνημα ὅλων τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' οἰκόπεδον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ἓν νέον εἶδος Μάλτας, ὅπου δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐμφανισθῇ κληρικὸς μὴ ἀναγνωρίζων αὐτὸν ὡς Ἄκρον Ἀρχιερέα καὶ Ἀντιπρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς!

Πῶς ὁ Παπισμός, ὅστις τοιαύτας ἀντιλήψεις ἔχει καὶ ἐφαρμόζει περὶ ἀνεξιθρησκείας, τολμᾷ νὰ θορυβῇ διὰ τὰ ἠπιώτατα μέτρα τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι Λατινικῆς προπαγάνδας, ἡμεῖς τοὐλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν. Ἑκάστη ἐκ τῶν Χριστιανικῶν ἀποχρώσεων πιστεύει ὅτι αὐτὴ γνησίως ἑρμηνεύει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ—τοῦτο εἶναι φυσικὸν καὶ οὐδεὶς φθόνος. Τὸ νὰ ζητῇ ὅμως καὶ νὰ ἀξιοῖ δι' ἑαυτὴν μία Ἐκκλησία ἐλευθερίας, τὰς ὁποίας, ὅπου δύναται, ἀρνεῖται εἰς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, εἶναι παραλογισμὸς (δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν θρασύτης). Καὶ τὸν παραλογισμὸν τοῦτον ἐφαρμόζει μόνη ἐξ ὅλων τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἡ Παπική.

— «Τὸ σπουδαιότατον πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον εἶναι ἡ πίστις εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας. Ἐπειδὴ ἐχάσαμεν τὴν πίστιν ταύτην, ἐπῆλθεν ὁ Παγκόσμιος Πόλεμος. Ἐὰν δὲ δὲν εὕρωμεν μέσον νὰ ἐπανακτήσωμεν καὶ νὰ διατηρήσωμεν τὴν πίστιν ταύτην, ἡ ἐπιστήμη εἰς οὐδὲν θὰ ὠφελήσῃ».

(Ὁ διάσημος Ἄγγλος φυσιοδίφης Μίλλικεν).

***

— «Θεωρῶ μόνον πλούσιον τὸν ἄνθρωπον, ὅστις συντηρεῖται ἐξ ὅσων ἔχει, δὲν χρεωστεῖ καὶ εἶναι εὐχαριστημένος».

(Ἰωάννης Χάου).

ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

Διήγημα.

(Συνέχεια)

Ἡ σελήνη ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν της ὅταν οἱ δύο φυγάδες, διασχίσαντες καὶ τὸ τελευταῖον χιλιόμετρον τῆς πεδιάδος, ἤρχισαν νὰ ἀναβαίνουν τὴν ἀνωφερῆ πλευρὰν τῆς ράχεως ἥτις τοῖς ἀπέκρυπτε τὸν ἀπέραντον ὁρίζοντα τοῦ βορείου Αἰγαίου. Ὁ Ρήγας ἐπροχώρει μὲ μεγίστην δυσκολίαν· ἐκτὸς τοῦ βάρους τῆς κάππας, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαραίτητος κατὰ τῆς χιόνος, τὸν ἐβασάνιζεν ἡ ἀναισθησία τῶν ποδῶν του, τοὺς ὁποίους ἐσήκωνε ὡς δύο ὄγκους πάγου. Ἐστάθη διὰ νὰ μὴ πέσῃ. Ὁ Παπποῦς ἔσπευσε νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ:

—«Κουράγιο· ἕνα τέταρτο ἀκόμη», εἶπε, «θὰ βροῦμε μέρος νὰ ξεκουρασθῇς καὶ νὰ ζεσταθῇς».

Καὶ διὰ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος ἐπῆρε τὸ βάρος τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἀφῆκε ὁ Ρήγας νὰ πέσῃ ὡς ξένον, ἐπάνω εἰς τὸν Παπποῦ.

Μετὰ πορείαν ἡμισείας ἀκόμη ὥρας ἔφθασαν εἰς τὴν σπηλῃάν, ὅπου τὰ παιδιὰ εἶχον διέλθει τὴν πρώτην νύκτα τῆς αἰχμαλωσίας των. Ἐκεῖ ὁ Ρήγας ἔπεσεν ἀναίσθητος καὶ δὲν ἐννόησε ὅτι ὁ Παπποῦς τοῦ εἶχε ἀφαιρέσει τὰ ὑποδήματα καὶ τὰς περικνημίδας καὶ τοῦ ἔτριβε τοὺς πόδας ὥς που ἐπανῆλθεν εἰς αὐτοὺς πλήρως ἡ κυκλοφορία.

«—Τώρα», εἶπε, «θἀνάψωμε φωτιά. Δὲν ἔκανε πρίν, νὰ μὴν πάθῃς ξεπαγιάσματα».

Ἐντὸς ὀλίγου ἡ θερμοκρασία τῆς σπηλῃᾶς ἦτο θερμοκρασία θερμοκηπίου.

—«Τώρα πέσε νὰ κοιμηθῇς. Ἐγὼ θὰ φυλάξω. Δὲν πιστεύω δὰ νὰ ξύπνισε τὸ Τσακάλι καὶ νὰ μᾶς πῆρε ἀπὸ κοντά, ἀλλὰ μὲ ἕνα τρελλὸν ποῦ ξέρει κανένας;.. Καὶ ντουφέκι ἂν δὲν ἔχῃ, τί τὸν ἐμποδίζει νὰ πάρῃ μία κοτρῶνα, νὰ μᾶς λυώσῃ τὰ κεφάλια στὸν ὕπνο;»

Ἀλλ' ἤδη εἶχε κυριεύσει τὸν Ρήγαν ὁ ὕπνος καὶ δὲν τοῦ ἔκαμεν ἐντύπωσιν ἡ τρομακτικὴ εἰκών. Ἀπεκοιμήθη βαθύτατα, ὅταν δὲ μετὰ δύο ὥρας τὸν ἐξύπνησεν ὁ Παπποῦς, δὲν εἶχε μὲν χορτάσει ὕπνον, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ᾐσθάνετο ὅτι θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν. Εἶχε φροντίσει ὁ Παπποῦς νὰ τοῦ στεγνώσῃ τὴν κάππαν, καὶ τώρα ἔκοπτε λωρίδας ἀπὸ τὸ μάλλινον κλινοσκέπασμα, διὰ τῶν ὁποίων τοῦ περιετύλιξε τοὺς πόδας καὶ τὰς κνήμας μέχρι τῶν γονάτων, ὥστε νὰ μὴ φοβῆται τὸ ξεπάγιασμα τῶν ποδῶν, ἀφοῦ δὲ ἐδέθησαν στερεῶς τὰ ὑποδήματα εἰς τρόπον ὥστε νὰ χρησιμεύσουν ὡς πέλματα, ἔδωκε ὀλίγην τροφὴν εἰς τὸν Ρήγαν καὶ ἐξεκίνησαν ἐκ νέου. Τὸ βάδισμα ἦτο εὐκολώτερον διότι δὲν ἔπιπτε πλέον χιών, εἶχε δὲ καθαρίσει ὁ οὐρανὸς πρὸς ἀνατολάς. Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸ διάσελον καὶ ἀπεκαλύφθη πρὸ αὐτῶν τὸ βόρειον Αἰγαῖον, ὡς ἀπέραντος κυανοῦς τάπης, ἡ καρδία τοῦ Ρήγα ἐσκίρτα ἐκ χαρᾶς. Ἦτο καὶ πάλιν εἰς τὴν πατρίδα του.

Καταβαίνοντες τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εἶδον πρὸ αὐτῶν μίαν μεγάλην σύδενδρον ἔκτασιν, ὅταν δὲ εἰσῆλθον εἰς αὐτήν, ὁ Ρήγας ἀνεφώνησε:

«—Τὸ μεγάλο ὁρμάνι! Ἐφθάσαμεν, Παπποῦ. Ἀπὸ τώρα εὑρίσκεσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν μου», προσέθεσε γελῶν. «Δὲν εἶναι μακρὰν τὸ σπῆτι μας· ἂς προχωρήσωμεν».

«—Εὐχαριστῶ, παιδί μου, ἀλλὰ δὲν ἀκοῦς ἐδῶ ἀποκάτω τὰ μουλάρια ποῦ περνοῦν; Θὰ εἶναι δρόμος περαστικός. Καὶ ἂν μὲ 'δοῦν; Δὲ θὰ ρωτήσουν τί καὶ πῶς; Ὄχι. Ἀμέσως θὰ μὲ πιάσουν νὰ μὲ πᾶν κάτω στὸ Βόλο! Πρέπει νὰ καθήσωμ' ἐδῶ ὥς που νὰ νυκτώσῃ γιὰ νὰ φθάσωμε χωρὶς νἀπαντήσωμε κανένα».

Ὁ Ρήγας παρεδέχθη τὸ δίκαιον τῆς ἀπαιτήσεως καὶ προσεπάθησε νὰ μετριάσῃ τὴν ἀνυπομονησίαν του, ἀλλ' ἐκεῖ εἰς τὸ διαρκὲς λυκόφως τοῦ μαύρου δάσους, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπολογίσῃ τις τὴν ὥραν, μετὰ δὲ ἀμέτρητον χρόνον, ὡς τοῦ ἐφάνη, ἠκούσθη αἴφνης ἡ ἀργυρόηχος ἀπήχησις ἑνὸς κώδωνος, σημαίνοντος τὸν ἑσπερινόν.

Ὁ Ρήγας ἀνεπήδησε:

«Ὁ ἑσπερινός! ἡ καμπάνα τῆς Ἁγίας Πελαγίας! Καλὰ εἶπες, Παπποῦ· Δὲν κάνει νὰ προχωρήσωμε τώρα. Ἄφησε νὰ σκοτεινιάσῃ, νὰ συμμαζευθοῦν στὰ καλύβια οἱ ἐργάτες, ἀλλὰ πρὶν νὰ λυθοῦν τὰ σκυλλιά, διότι θὰ μᾶς κομματιάσουν. Ποῦ νὰ μὲ γνωρίσουν ἐμένα, μ' αὐτὸ τὸ κοστοῦμι!...»

Ἔτσι ἐπερίμεναν νὰ ἐπέλθῃ ἐντελῶς τὸ σκότος, ἀλλὰ καὶ νὰ φανῇ ἡ πανσέληνος ἄνωθεν τῆς θαλάσσης.

Ἐπλησίαζαν εἰς τὴν ἔπαυλιν, ὅτε ἠκούσθησαν αἱ ὑλακαὶ πολλῶν σκύλλων.

—«Θὰ μᾶς φᾶν, εἶπε ὁ Ρήγας. «Πρέπει νὰ πλησιάσωμεν ἀπὸ τὸ κάτω μέρος, ἀπὸ τὸν ἐλαιῶνα.»

Ἤλλαξαν λοιπὸν δρόμον καὶ μὲ πολλὴν βραδύτητα καὶ προσοχὴν ἐπέρασαν ἀναμέσον τῶν γηραιῶν ἐλαιῶν, τῶν ὁποίων τὸ ἀργυροῦν φύλλωμα ἄσπριζε ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, διευθυνόμενοι πρὸς μίαν καλύβαν, ἐξ ἐκείνων ποῦ ἀπαντᾷ τις εἰς τὰ κτήματα—ἕνα πυργάκι ἀπὸ ἓν δωμάτιον κτισμένον ἐπάνω εἰς ἀποθήκην, μὲ μίαν σκάλαν ἐξωτερικήν, ἄγουσαν ἐπὶ ἑνὸς χαγιατίου.

Ἀνῆλθον, καὶ ὁ Ρήγας ἐκτύπησε τὴν θύραν, ἀλλ' οὐδεμία ἀπάντησις. Ἐκτύπησεν ἐκ νέου, ἀλλὰ μόνον βαθὺ ρογχάλισμα ἠκούετο. Τέλος εἰς τὴν τρίτην ἐπίθεσιν ἠκούσθη ἕνα ὑπναλέον: «Ποιὸς εἶναι;» καὶ τὸ βαρὺ βῆμα τοῦ ἐνοίκου. Ἤνοιξε τὸν μικρὸν φεγγίτην, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς παρατηρητήριον καὶ ἐκύτταξε ἔξω. Ἀλλ' εὐθὺς ἠκούσθη μία κραυγὴ τρόμου:

«—Ὤχ!... Πάει! Τὸ σφάξαν τὸ παιδί... Ἐλέησόν με, Κύριε, τὸν ἁμαρτωλόν!»

«—Νομίζει πῶς ἐστοίχειωσες!» ἐψιθύρισεν εἰς τὸ αὐτὶ τοῦ Ρήγα ὁ Παπποῦς, ὁ ὁποῖος ἔστεκεν ὀλίγον ἀποτραβηγμένος.

«—Ναί, Στέργιο! εἶμ' ἐγώ, ὁ Ρήγας, ζωντανός! Δὲν εἶμαι στοιχειό. Ἄνοιξέ μας, ἐμένα καὶ τοῦ καλοῦ ἀνθρώπου ποῦ μὲ γλύτωσε ἀπ' τοὺς ληστάς».

Μὲ σταυροκοπήματα καὶ πολλὰς ἐπικλήσεις, μόλις πεισθεὶς ὁ Νταΐ Στέργιος, ἤνοιξε τὴν θύραν, ἀλλ' ἔσφιγξε σῶμα πραγματικὸν καὶ ὄχι πνεῦμα ἐπὶ τοῦ στήθους του ὅταν ἀνεγνώρισε τὸν υἱὸν τοῦ κυρίου του. Τοὺς εἰσήγαγε, τοὺς ἐκάθισε

ἐπάνω εἰς τὴν κλίνην του καὶ ἔστεκε ὡς ἠλίθιος, μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ τί εἶχε συμβῆ. Ἐδέησε νὰ τοῦ εἴπῃ ὁ Ρήγας τὰ πράγματα ἀπ' ἀρχῆς. Τότε εἶπε:

«—Γιὰ νὰ μὴ ξαφνισθῇ ὁ πατέρας σου, ὅπως ξαφνίστηκα ἐγώ, νὰ καθήσετε ἐδῶ οἱ δυό σας νὰ πάω νὰ τὸν προετοιμάσω. Εἶναι ἔγκωμος ἄνθρωπος... νὰ μὴ πάθῃ τίποτε ἀπὸ ξαφνικὴ χαρά! Πάω νὰ τοῦ πάρω τὰ συγχαρίκια!»

Καὶ ταῦτα λέγων ἐπετάχθη ἔξω ὁ Νταϊ Στέργιος.

Καθὼς ἐπλησίασε εἰς τὴν οἰκίαν ἐπήδησαν οἱ σκύλλοι ἐπάνω του, ἀλλ' εὐθὺς ὀπισθοχώρησαν εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς φωνῆς του. Ἐκτύπησε τὴν ἔξω θύραν καὶ ἐπαρουσιάσθη ὁ οἰκοδεσπότης εἰς τὸν φεγγίτην, διότι ὅλα τὰ μέλη τοῦ οἴκου εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ δωμάτιά των, αὐτὸς δὲ μὲ τὴν σύζυγόν του ἀδύνατον νὰ κοιμηθοῦν. Ἐκάθηντο εἰς τὸ γραφεῖον του, διὰ χιλιοστὴν φορὰν ἀναπολοῦντες τὰ καθέκαστα τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ τέκνου των καὶ τὰς πιθανὰς ἐκβάσεις τῶν ἐνεργειῶν των διὰ τὰ λύτρα.

—«Τὶ συμβαίνει, Στέργιε;»

—«Καλὰ χαμπέρια, ἀφεντικό!»

—«Καλὰ χαμπέρια;... Τί;... Ἀπὸ τὸ Ρήγα;»

—«Ναί· αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἦλθε ἕνας στὸ καλύβι νὰ μοῦ πῇ πῶς τὸ Ρήγα τὸν ἐγλύτωσε ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ληστῶν κάποιος χριστιανὸς καὶ αὔριο θὰ τὸν ἔχωμ' ἐδῶ».

Παρ' ὀλίγον ὁ κ. Χατζηδημητρίου νὰ πάθῃ συμφόρησιν εἰς τὴν εἴδησιν αὐτήν. Ἡ δὲ σύζυγός του ἥτις τὸν εἶχε ἀκολουθήσει, ἀνεφώνησε:

—«Ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος αὐτός; Ἂς ἔλθῃ ἐδῶ, νὰ μᾶς πῇ ὅ,τι ξεύρει. Μὴ μᾶς βασανίζῃς, Στέργιο!»

—«Κυρά,»—εἶπε μὲ τόνον σοβαρόν, ὁ Στέργιος, κρίνας ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμὴ τῶν ἀποκαλύψεων—«Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν μᾶς φέρνει μονάχα καλὰ χαμπέρια —Μᾶς ἔφερε τὸ Ρῆγα! Κάθονται καὶ οἱ δύο στὸ καλύβι, ὡς που νάρθῶ νὰ σᾶς προετοιμάσω». Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, δέ μου φάνηκε καλὸ νὰ ξυπνήσουν οἱ ἄνθρωποί μας, νὰ τὸ μάθουν, νὰ μαθευτῇ ἔξω, ὡς ποῦ νὰ τὸν ἐξετάσετε μόνος σας τὸν ἄνθρωπο, νὰ μάθετε τὶ ἔγεινε καὶ τὶ πρέπει νὰ κάνετε».

—«Πηγαίνωμε, πηγαίνωμε!»—ἐφώναξε ὁ κὺρ Ἀποστόλης ρίπτων τὸ ἐπανοφόριόν του εἰς τοὺς ὤμους.

—«Καὶ μὴν ἀργήσετε νὰ ἔλθετε, διότι θὰ κατέβω μόνη μου νὰ σᾶς φέρω», προσέθεσεν ἡ κ. Χατζηδημητρίου.

Ἡμίσεια ὥρα παρῆλθε. Ἡ συνάντησις ὑπῆρξε συγκλονιστική. Ἔπειτα ὁ Ρήγας ἐπαρουσίασε τὸν Παπποῦ εἰς τὸν πατέρα του καὶ μὲ ὀλίγα λόγια τοῦ ἐξέθεσε πῶς ὁ ληστὴς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ τὸν σώσῃ.—«Ἡ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου μοῦ ἀνήκει ἀπὸ τώρα. Θέλω νὰ μοῦ ὑποσχεθῇς πατέρα, ὅτι κανεὶς δὲν θὰ τὸν ἐγγίξῃ».

—«Καὶ γίνεται ἀλλέως; Μᾶς ἔχει σκλαβάσει διὰ βίου. Μὴ ἀνησυχῇς παιδί μου, ὁ πατέρας σου δὲν μπορεῖ νὰ κακοπιστήσῃ σὲ εὐεργέτην του. Ἂς κοιμηθῇ ἐδῶ μὲ τὸν Νταΐ Στέργιο ἀπόψε καὶ αὔριο μᾶς τὰ διηγεῖται ὅλα».... ***Ὡς μέγα τὸ ἔλεός σου Κύριε!***»— ἐπρόσθεσε καὶ ἐστάθη μὲ τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον ἄνω ἐστραμμένας πρὸς τὸν οὐρανόν.

Ὁ ἀναγνώστης φαντάζεται τὴν συνάντησιν τοῦ Ρήγα μετὰ τῆς μητρός του. Εἰς τὴν ἀγκάλην της ἐλύθη ἡ ἔντασις τῶν νεύρων, ἡ ὁποία τὸν συνεκράτει δι᾿ ὅλων τῶν δοκιμασιῶν τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος, καὶ ἔκλαυσεν ὡς μικρὸν παιδίον ἐπὶ τοῦ μητρικοῦ στήθους. Ἀνακουφισθεὶς δέ, ἔπεσεν εἰς ὕπνον τόσον βαθύ, ὥστε ὁ ἥλιος εἶχεν ἀναβῆ εἰς ἀρκετὸν ὕψος, πρστοῦ νὰ ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμούς του. Παρὰ τὴν κλίνην του εἶδε τὴν μητέρα του κρατοῦσαν τὸ γάλα καὶ τὸ δίπυρον τοῦ πρώτου του προγεύματος.

—«Ἀληθινά, μητέρα, ἦταν ὅλα αὐτὰ ποὺ πέρασα; Μοῦ φαίνονται σὰν ὄνειρο».

—«Ὄνειρο ἦτον, κακό, ἀλλὰ τὰ ὄνειρα τὰ διαλύῃ τὸ φῶς, καὶ λησμονοῦνται. Τώρα νὰ ἑτοιμασθῇς, διότι ὁ πατέρας σου ἐκάλεσε τὸν καλόν μας φίλον τὸν διδάσκαλον, μὲ τὸν Ἀστυνόμον Ἀχμὲτ ἐφένδη, νὰ ἀνακρίνουν τὸν ἄνθρωπο ποὺ σὲ ἔσωσε. Ὅπου καὶ ἂν ἦναι θὰ φθάσουν».

Ἡμίσεια ὥρα δὲν ἐπέρασε καὶ ὁ Ρήγας ἀναζωογονηθεὶς διὰ τοῦ ὕπνου καὶ ροδοκόκκινος ἐκ τοῦ λουτροῦ, ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸ γραφεῖον, ὅπου ἀνέμενον οἱ δύο κύριοι. Μετὰ τοὺς ἐγκαρδίους χαιρετισμοὺς καὶ τὰ συγχαρητήρια, διετάχθη νὰ προσέλθῃ ὁ Παπποῦς. Ὅταν δὲ ἠνοίχθη ἡ θύρα καὶ ἐπαρουσιάσθη ὁ Νταῒ Στέργιος συνοδεύων τὸν Παπποῦν, ἡ ὄψις τούτου ἐξέπληξε ὅλους.

—«Μὰ δὲν εἶν᾿ αὐτός!»—ἐφώναζεν ὁ κ. Χατζηδημητρίου.—«Τί τοῦ ἔκαμες Νταῒ Στέργιο καὶ εἶναι ἔτσι ἀγνώριστος;».

—Ἐμ᾿ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀφήσω νὰ παρουσιασθῇ σὰν γύφτος; Ψίχα μπαρμπέρισμα τὰ γένεια, ἀπὸ λιγάκι καὶ τὰ μαλλιὰ κόψιμο· λούσιμο, καθαρὴ ἀλλαξιά, ἔτσι τὸν ἔκαμα νὰ φαίνεται ὅπως εἶναι».

Καὶ ὁ Ρήγας ἔλεγε εἰς τὴν μητέρα του: «Αὐτὸν δὲν πρέπει πιὰ νὰ τὸν λένε Παπποῦ!»

Ὁ δὲ ἀστυνόμος ἔλεγε χαμηλοφώνως εἰς τὸν διδάσκαλον:

—«Παρατηρήσατε τὸ βλέμμα του, τί ἥμερον, τί ρεμβῶδες. Ξεύρετε ὅτι τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου μένουν ἀπάνω-κάτω ὅτι ἦσαν ἀνέκαθεν.—Τὸ στόμα δείχνει τὰ ἴχνη τοῦ ἀγῶνος καὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου». Τότε στραφεὶς πρὸς τὸν Παπποῦ, τοῦ ἐξεσφενδόνισεν ἐρωτήσεις:

—«Πῶς ὀνομάζεσαι;»

—«Θανάσης Γκιόκας».

—«Πατρίς σου;»

—«Ἀπὸ τὴν Γκοριτσᾶ οἱ γονεῖς μου.—Ἐγὼ λείπω πολλὰ χρόνια».

—«Πόσα χρόνια εἶσαι ληστής;»

—«Δεκαπέντε».

—«Τίνος εἶναι ἡ συμμορία καὶ πόσοι εἶσθε».

—«Εἶναι τοῦ Τάσσου τοῦ Λεβέντη—τὄνομά του δὲν τὸ ξέρω—λεβέντη τὸν λέν, γιατὶ εἶναι αὐτὸ ποῦ λέγεται **γαλαντόμος** κλέφτης. Ἔγεινε ἐξ ἀνάγκης. Ἀποφεύγει τὸ αἷμα. Ἀλλὰ τὸ χρῆμα τ᾿ ἀγαπᾷ». Οἱ ἄλλοι εἵμαστε ὀκτὼ—θηρία ὅλοι—μάλιστα ἕνας ἀνεψιὸς τοῦ καπετάνιου, ποῦ ζητεῖ νὰ τὸν πετάξῃ τὸ θειό του. Αὐτὸν ἄφηκε μαζῆ μου ὅταν τράβηξε γιὰ τὰ Τζουμέρκα. Ἐμείναμεν οἱ δύο μας μὲ τὸ παιδί».

—«Καὶ πῶς σοῦ ἦλθε ἡ ἰδέα νὰ τὸ σώσῃς τὸ παιδί;»

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὰ βλέμματα ὅλων ἐκαρφώθησαν ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Παπποῦ.

—«Πρῶτα, πρῶτα, τὸ ἐσυμπάθησα γιατὶ δὲν ἔδειξε ποτὲ φόβο, δὲν ἔτρεμε μπροστά μας, ἀλλὰ παρηγοροῦσε τὸ μικρό, μάλιστα τὸν ἐσήκωσε νὰ κάμῃ τὴν προσευχή του τὴν πρώτη βραδυά. Ἔπειτα εἶπε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν κατάστασι τοῦ πατέρα του, ἂν καὶ καταλάβαινε πῶς ἅμα δὲν ἤρχοντο τὰ λύτρα σωστά, θὰ τὸν ἐχαλοῦσαν. Ἀλλὰ δὲν ἐφοβήθηκε. Ὁ καπετάνιος ἐλυπήθηκε νὰ τὸν χαλάσῃ, καὶ τοῦ λέει σοῦ χαρίζω καὶ τὰ λύτρα καὶ τὴ ζωὴ νὰ γίνῃς κλέφτης». «Προτιμῶ τὸ θάνατο», ἀπαντᾷ αὐτός. «Δὲ φοβᾶσαι ν᾽ ἀποθάνῃς;» τοῦ λέει ὁ καπετάνιος θυμωμένος». «Ὄχι, φοβᾶμαι νὰ μὴ κάνω αὐτὸ ποῦ λέει ὁ Θεός. Εἶμαι Χριστιανός... πῶς θὰ γίνω καὶ ληστής;»

Ὁ Ρήγας ἤκουε μὲ τὸ βλέμμα κατεβασμένον. Ἡ μητέρα του, καθημένη εἰς τὸ πλάϊ, ἐπῆρε τὸ χέρι του καὶ τὸ ἐκράτησεν εἰς τὴν ἰδικήν της χεῖρα.

Ὁ παπποῦς ἐξηκολούθησε:

«Προσβάλθηκε ὁ καπετάνιος, γιατὶ αὐτὸς πιστεύει πῶς εἶναι λεβέντης σ᾽ ὅλα του.... βγῆκε στὸ κλαρὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ μόνον στὸ χρῆμα εἶναι πλεονέκτης— αἱμοβόρος ὄχι».

—«Λέγε μας λοιπὸν πῶς ἐσκέφθης νὰ σώσῃς τὸ παιδί.

Ὁ Παπποὺς ἔκαμε δύο—τρεῖς φορὰς ἀρχὴν νὰ ὁμιλήσῃ, καὶ τὸ ἄφηκε εἰς τὸ μέσον· ἐπὶ τέλους εἶπε: «Πρέπει νὰ σᾶς πῶ, ὅτι ἐγὼ μὲ τὸ ζόρι ἔγεινα κλέφτης. Μὲ πιάσανε, καὶ ἐπειδὴ ἤμουν πτωχὸς ἤθελαν νὰ μὲ χαλάσουν ἐδ᾽ ἐκεῖ, εὐθὺς— μὲ εἶδαν ὅμως γερὸν καὶ γλήγορο—(γιατὶ μ᾽ εἶχαν κυνηγήσει ἀρκετὸν δρόμον ὡς ποῦ νὰ μὲ πιάσουν), καὶ ἔτσι μοῦ πρότειναν νὰ μοῦ χαρίσουν τὴ ζωή, ἂν γίνω σύντροφός των. Ἐγὼ ἀγαποῦσα τὴ ζωή, λυπώμουν τὰ νειάτα μου, ἂς ἤμουν καὶ τριανταρίτης—καὶ δέχτηκα. Δὲν εἶχα κουράγιο ν᾽ ἀντικρύσω τὸ θάνατο. Ἔγεινα ληστής, ἀλλὰ ἡ ψυχή μου δὲν τὸ παραδεχόταν. Ὅλο γύρευα εὐκαιρία νὰ φύγω καὶ δὲν εὕρισκα, γιατὶ ὅλο μὲ παραφύλαγαν, καὶ μὲ τὴν πρόφασι αὐτὴν δὲν μοῦ δίναν καὶ μερδικὸ στὰ λύτρα—Πῶς νάφευγα χωρὶς χρήματα; — νά᾽φευγα μακρυά, νὰ μὴ μ᾽ εὕρουν; Ἔτσι λοιπὸν ἔμεινα καὶ κύτταξα νὰ περιποιηθῶ τὸν καπετάνιο νὰ μ᾽ ἔχῃ σὲ καλὸ μάτι, μήπως καὶ βρῶ εὐκαιρία νὰ φύγω γιὰ καλά, — καὶ ἂς παραδιδόμουνα στὴ δικαιοσύνη — χαμένος γιὰ χαμένος ἤμουν. Ὅταν ὅμως εἶδα αὐτὸ τὸ παιδάκι νὰ στέκῃ ἄφοβο, καὶ νὰ λέῃ «σκοτῶστε με, ἀλλὰ ληστὴς δὲν γίνομαι· μπορεῖτε νὰ μοῦ πάρετε τὸ σῶμα — τὴν ψυχή μου δὲν μπορεῖτε νὰ ἐγγίξετε!» μοῦ ἦρθε σὰ μιὰ σπαθιὰ στὴν καρδιὰ — καὶ σὰν μιὰ ἀστραπὴ στὸν νοῦ. Εἶδα τὸν ἑαυτό μου ὅπως ἤμουν, ἕνας ἄτιμος ποῦ ζητοῦσα μὲ προφάσεις νὰ ξεπλύνω τὸν ἑαυτό μου. Καταλάβαινα πῶς αὐτὴ ἡ ἀτιμία δὲν ξεπλένεται ποτὲ— μὰ ἕνα καλὸ μποροῦσα νὰ κάνω—νὰ γλυτώσω τὸ παιδὶ αὐτὸ ποῦ εἶχε τὸ θάῤῥος νὰ προτιμήσῃ τὸν θάνατον παρὰ τὴν ἀτιμία, καὶ ποῦ μόνο τὸν Θεὸ φοβᾶται.

Ἔδωκε ὁ Θεὸς καὶ ὅλα ἐβοήθησαν· ὁ καπετάνιος ἔφυγε μὲ τὴν συμμορία τὴν ἴδια νύκτα γιὰ τὰ Τζουμέρκα, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἀποκλείσῃ τὸ χιόνι, ἀφίνοντας τὸ θηρίο, τὸ Τσακάλι νὰ φυλάῃ τὸ παιδὶ μαζύ μου, καὶ νὰ τὸ χαλάσῃ ἂν δὲν

ἐστέλνατε τὰ λύτρα σωστά. Τοῦ ἔβαλα ὑπνωτικὸ στὸ κρασὶ ἀφοῦ καλοήπιε πρῶτα, τοῦ ρήμαξα καὶ τὸ τουφέκι καὶ ἔτσι ἤρθαμε.»

Ἔπαυσε, καὶ ἐπί τινας στιγμὰς σιγὴ ἐπεκράτησε. Ὁ ἀξιωματικὸς πρῶτος ἔλυσε τὴν σιωπήν.

— Ὅσα ἠκούσαμεν, μοῦ φαίνονται ἱκανὰ διὰ νὰ δοθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἀμνηστεία. Καὶ θὰ φροντίσω ἀμέσως περὶ τούτου. Ἤθελον σᾶς παρακαλέσει ὅμως κ. Χατζηδημητρίου, ὅπως ὁ ἄνθρωπος περιορισθῇ μέχρι τότε εἰς μέρος ὅπου νὰ μὴ ἔρχεται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἀνθρώπους σας, διὰ νὰ μὴ διαδοθῇ τὸ πρᾶγμα καὶ ἀκουσθῇ ὅτι κρατεῖται εἰς ἰδιωτικὴν οἰκίαν ληστὴς ὅστις ἔπρεπε νὰ ἦναι εἰς τὸ κρατητήριον».

— Τοῦτο καὶ θὰ γίνῃ, βεβαιωθῆτε, Ἀχμὲτ ἐφέντημ, καὶ σᾶς εὐχαριστῶ ἀπὸ καρδίας», ἀπήντησε ὁ Κὺρ Ἀποστόλης.

— Νομίζω δὲ ὅτι τὸ καταλληλότερον κατάλυμα δι' αὐτὸν εἶναι τὸ καλύβι τοῦ Νταΐ Στεργίου, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Νταΐ Στέργιος ὁ καταλληλότερος δεσμοφύλαξ».

(ἀκολουθεῖ)

ΠΟΙΚΙΛΑ

— ***Τὰ ἄμφια τῶν Οὐνιτῶν.*** Χαίρομεν διότι τὸ Ἑλληνικὸν δικαστήριον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐδικάσθη ἐν Ἀθήναις Οὐνίτης ἱερεύς, ἐπειδὴ ἐν τῇ λειτουργίᾳ του ἐφόρει ἄμφια ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Ὀρθοδόξου κλήρου, ἀπέρριψε τὴν κατ' αὐτοῦ δίωξιν. Διότι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Θρησκευμάτων, ἢ ἡ οἱαδήποτε ἄλλη ἀρχή, ἥτις διέταξε τὴν δίωξιν τοῦ ἐν λόγῳ ἱερέως, ἀναμφισβητήτως ὑπερέβη τὰ ἐσκαμμένα. Ἡμεῖς ἐκθύμως ἐπικροτοῦμεν εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ νὰ φέρωσιν οἱ Οὐνῖται κληρικοὶ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ κατὰ τὴν κοσμικήν των ἐμφάνισιν τὸ ἔνδυμα τοῦ Ὀρθοδόξου ἱερέως. Τὸ μέτρον τοῦτο εἶναι δίκαιον, διότι διὰ τῆς Ὀρθοδόξου περιβολῆς οἱ Οὐνῖται ἐξαπατοῦν τὸν πολὺν λαὸν καὶ ὑποκλέπτουν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἀνυπόπτων Ὀρθοδόξων, ὡς τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὸν προσηλυτισμόν των εἰς τὸν Παπισμόν. Φανταζόμεθα πῶς θὰ ἐφρύαττον οἱ Παπικοὶ κύκλοι, ἐὰν Ὀρθόδοξοι ἢ Εὐαγγελικοὶ κληρικοὶ περιήρχοντο Ρωμαιοκαθολικὰς χώρας, μετημφιεσμένοι εἰς Λατίνους ἱερεῖς καὶ καλογήρους καὶ ἐργαζόμενοι πρὸς ἀπόκτησιν προσηλύτων. Ἀλλὰ δίωξιν Οὐνίτου ἱερέως, διότι εἰς τὴν ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὴν λειτουργίαν του ἐφόρει ἄμφια ὅμοια τοῖς τοῦ Ὀρθοδόξου ἱερέως, εἶναι παράνομος ἐπέμβασις εἰς τὰ τῆς λατρείας τῶν ἑτεροδόξων, ἥτις προστατεύεται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος. Διὰ τὰ ἄμφια δὲν χωρεῖ ἡ αὐτὴ αἰτιολογία, ἥτις δικαιολογεῖ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ συνήθους Ὀρθοδόξου σχήματος· διότι τῶν ἀμφίων γίνεται χρῆσις μόνον κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας ἐν τοῖς ναοῖς καὶ δὲν δύναται διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεώς των νὰ ἀσκηθῇ καμμία ἀπάτη, ἀφοῦ καὶ ὁ ναὸς καὶ ἡ ἱεροτελεστία εἶναι φανερῶς τοῦ Παπικοῦ δόγματος. Θὰ πράξῃ λοιπὸν φρονίμως ἡ Πολιτεία, ἀποφεύγουσα τὰς ὑπερβασίας ταύτας, αἵτινες μόνον εἰς τὸ ἀντίθετον τοῦ ποθουμένου ἄγουν καὶ παρέχουν δικαίαν λαβὴν διαμαρτυριῶν εἰς τοὺς Παπικούς

— ***Τὰ ἐν Ἑλλάδι ξένα σχολεῖα.*** Εἰς τὰς Ἀθήνας, Πειραιᾶ, Θεσσαλονίκην, Πάτρας, Βόλον, Καβάλλαν καὶ Ἀλεξανδρούπολιν, καθὼς καὶ εἴς τινας νήσους τῶν Κυκλάδων, Ἑπτα-

νήσου καὶ Αἰγαίου Πελάγους, λειτουργοῦν ἐν ὅλῳ 46 ξένα σχολεῖα δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἤτοι 3 Ἀμερικανικά, 2 Γερμανικά, 18 Ἰταλικὰ καὶ 23 Γαλλικά. Εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα πέρυσιν ἐφοίτησαν 9390 παιδία (3752 ἄρρενα καὶ 5638 θήλεα), ὡς ἑξῆς :

Εἰς τὰ Ἀμερικανικὰ	μαθηταὶ	202	μαθήτριαι	258
» » Γερμανικὰ	»	280	»	300
» » Γαλλικὰ	»	2320	»	3230
» » Ἰταλικὰ	»	950	»	1850

Πλὴν τῶν Ἀμερικανικῶν, τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1924 συμφώνως πρὸς τὸν νόμον 3179, πάντα τὰ λοιπὰ λειτουργοῦσι πρὸ πολλῶν δεκαετηρίδων.

— ***Ἡ Σοβιετικὴ Κυβέρνησις*** πρόκειται νὰ διαθέσῃ ἓν δισεκατομμύριον φράγκων πρὸς ἐγκατάστασιν κολοσσαίου ***ραδιοφωνικοῦ ἐκπομποῦ*** μεγίστης ἐντάσεως εἰς τὴν Μόσχαν καὶ πεντήκοντα ἄλλων σταθμῶν καθ' ὅλην τὴν Ρωσσίαν, ***πρὸς διάδοσιν τῆς Ἀθεΐας.*** Ὁ Σοβιετικὸς τύπος γαυριᾷ ἐπὶ τῇ ἀναμενομένῃ ἐπιτυχίᾳ τῆς τεραστίας ταύτης προπαγάνδας, ἥτις θὰ φέρῃ τὴν ὀλεθρίαν διδασκαλίαν εἰς κάθε γωνίαν τῆς ἀπεράντου χώρας. Πῶς δὲν ἐχρησιμοποίησαν τὸ ραδιόφωνον συστηματικώτερον οἱ Χριστιανοί, διὰ σθεναρὰν ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιθέσεων τῆς Ἀθεΐας, πρὸς διάδοσιν τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου καθ' ὅλον τὸν κόσμον;

— Κατὰ τὸ 1933 προκειμένου νὰ συγκροτηθῇ ***Διεθνὴς πανήγυρις εἰς Σικάγον,*** ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς πόλεως ἐκείνης, ἡ «Ἑταιρία τῶν Ἀθέων τῆς Ἀμερικῆς» ἐζήτησαν ἄδειαν ἐγκαταστάσεως περιπτέρου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πανηγύρεως θὰ προσφέρωνται τὰ ψυχοφθόρα των δημοσιεύματα εἰς τὰς μυριάδας τῶν ἐπισκεπτῶν. Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε διαμειφθείσης ἀλληλογραφίας δὲν φαίνεται πιθανὴ ἡ ἀποδοχὴ τῆς αἰτήσεώς των.

— ***Διαδίδεται ἐπιμόνως εἰς Πενρούπολιν*** ὅτι ἱδρύεται εἰς τὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιον διετὴς σειρὰ ***μαθημάτων ἀθεΐας,*** εἰς τὸ πέρας τῆς ὁποίας θὰ ἀπονέμεται τὸ πτυχίον τοῦ Διδάκτορος τῆς Ἀθεΐας. Ἑκατοντάδες φοιτητῶν ἐνεγράφησαν ἤδη, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγραφῶν αὐξάνει.

— ***Ἀντίρροπον ἐνέργειαν ἡνωμένην*** καὶ ἐν μεγάλῃ κλίμακι, δυστυχῶς, δὲν ἐμφανίζει ἡ Χριστιανωσύνη πρὸς σθεναρὰν καταπολέμησιν τῆς βλασφήμου Σοβιετικῆς προπαγάνδας, ἥτις δὲν περιορίζεται εἰς τὴν τάλαιναν Ρωσσίαν, ἀλλ' εἰσεχώρησεν εἰς ὅλα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη. Αἱ κατὰ μέρος ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἐνέργειαι τῶν διαφόρων Χριστιανικῶν ἐθνῶν, ὡς π. χ. ὁ Παγκόσμιος Σύνδεσμος τῆς Νεολαίας καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἀδελφότης τῶν Νέων, δὲν ἐπαρκοῦν εἰς ἀντιμετώπισιν τοῦ κινδύνου. Ἀπαιτεῖται σοβαρὰ σύσκεψις τῶν ἁπανταχοῦ Χριστιανῶν καὶ σύσσωμος σύμπραξις πασῶν τῶν Χριστιανικῶν χωρῶν, πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ψυχοφθόρου διδασκαλίας διὰ τῶν νεωτέρων ὅπλων, τὰς ὁποίας ἔσπευσαν νὰ χρησιμοποιήσωσιν οἱ ὑποσκάπτοντες τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς καὶ ἀρνούμενοι κάθε πνευματικὸν συντελεστὴν εἰς τὰ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Παρακαλοῦνται οἱ ἐμβάζοντες ἡμῖν χρήματα διὰ συνδρομὰς ἢ βιβλία δι' ἐπιταγῆς ταχυδρομικῆς ἢ τραπεζικῆς, νὰ ἐμβάζωσιν αὐτὰ ἐπ' ὀνόματι τοῦ κ. Δημ. Μ. Καλοποθάκη, διευθυντοῦ τοῦ ἡμετέρου περιοδικοῦ.